

Lempens

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Lempens. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 44 (29817).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, de voorgenomen pilots zodanig in te richten dat deelnemers met een WSW-indicatie voor beschut werk niet verplicht worden om deel te nemen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Lempens. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 45 (29817).

De heer **Fritsma** (PVV): Voorzitter. Ik dien een motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het kabinet heeft aangegeven dat het niet zeker is of pensioenopbouw blijft bestaan bij mensen die in de toekomst binnen de Wet sociale werkvoorziening vallen;

overwegende dat mensen die ondanks hun arbeids-handicap graag willen werken alle waardering van de wereld verdienen waar vanzelfsprekend een goede pensioenvoorziening bij hoort;

verzoekt de regering, om de pensioenopbouw voor (toekomstige) WSW'ers veilig te stellen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Fritsma. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 46 (29817).

Staatssecretaris **Klijnsma**: Voorzitter. Ik dank beide leden voor het indienen van hun moties.

In de motie op stuk nr. 43 wordt de regering verzocht in de voorgenomen pilot de geïndiceerden die daaraan deelnemen onder een cao te brengen. Dat is niet doenlijk, dus ik moet het aanvaarden van deze motie ontraden.

In de motie op stuk nr. 44 gaat wordt verzocht uitkeringsgerechtigden zonder WSW-indicatie met een WWB-uitkering niet op te nemen in de voorgenomen

pilot. Het gaat er nu juist om dat wij deze mensen wel in deze pilots kunnen meenemen, want ook deze mensen hebben recht op een perspectief. Daarom moet ik ook deze motie ontraden.

In de motie op stuk nr. 45 wordt de regering verzocht om de pilot zodanig in te richten dat deelnemers niet verplicht worden om deel te nemen. Ook het aannemen van deze motie moet ik daarom ontraden. Als je een WSW-indicatie hebt, moet je mee kunnen doen. Dan moet er ook een appel op je gedaan kunnen worden om eraan deel te nemen.

De laatste motie, van de heer Fritsma, verzoekt de regering om de pensioenopbouw voor toekomstige WSW'ers veilig te stellen. Daarover hebben wij in het AO van gedachte gewisseld. Ik heb reeds toegezegd dat ik dit goed zal onderzoeken. Ik kan nu niet toezeggen dat wij deze pensioenopbouw volledig veilig kunnen stellen. Dus ook het aannemen van deze motie ontraad ik.

De **voorzitter**: Ik dank de staatssecretaris voor haar beknopte oordeel over de moties.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Wij zullen over de ingediende moties stemmen bij de eindstemming vanavond.

Ik schors de vergadering tot 19.00 uur, waarna wij zullen beginnen met de plenaire afronding van het JSF-debat.

De vergadering wordt van 17.07 uur tot 19.00 uur geschorst.

Aan de orde is het **debat** over **de vervanging van de F-16**.

De **voorzitter**: Dit is de plenaire afronding van het algemeen overleg over de vervanging van de F-16.

Ik geef als eerste het woord aan mevrouw Kant.

De heer **Rutte** (VVD): Voorzitter. Mag ik eerst met u spreken over de orde van dit debat? Wij horen allerlei geruchten over overleg dat in het kabinet zou zijn gevoerd. Is het wellicht verstandig om eerst van een van de coalitiepartners te horen waar het debat staat, alvorens nu voort te gaan met het debat van gisteren?

De **voorzitter**: Volgens mij moeten wij dat gewoon doen tijdens het debat.

De heer **Rutte** (VVD): Ik zou het prima vinden als mevrouw Hamer als eerste spreekt. Anders gaan wij allerlei dingen roepen op basis van onze kennis van gisteren, terwijl er misschien nieuwe inzichten zijn.

De **voorzitter**: Laten wij gewoon beginnen. Ik geef het woord aan mevrouw Kant.

De heer **Rutte** (VVD): Nee, voorzitter, ik verzoek u om de sprekersvolgorde aan te passen. Ik weet niet of ik dat op deze manier in overeenstemming doe met het Reglement van Orde, maar u weet precies hoe dat werkt. Ik kan mij voorstellen dat mevrouw Hamer, de heer Van Geel of de heer Slob als eerste het woord voert. Ik zie dat mevrouw Hamer daartoe bereid is.

Voorzitter

De **voorzitter**: De normale gang van zaken is dat iemand een debat aanvraagt. Er komt dan een sprekerslijst waarop men zich kan inschrijven. Zo is het nu ook gegaan.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Mogen wij dan aan mevrouw Kant vragen of wij bij wijze van hoge uitzondering mevrouw Hamer voor mogen laten gaan? Waarschijnlijk is het ook voor mevrouw Kant handiger om te weten waar de PvdA-fractie staat.

Mevrouw **Kant** (SP): Volgens mij wordt dat in de loop van het debat wel duidelijk. Wij zullen nog genoeg mogelijkheden krijgen om te interrumperen. Daar heb ik naar gevraagd voor het begin van het debat. Ik kan wel wat informatie geven over mijn pogingen die ik vanaf het begin van deze dag heb gedaan om ervoor te zorgen dat wij hierover een fatsoenlijk overleg kunnen voeren. Het is mij helaas niet gelukt om dat te bewerkstelligen.

De **voorzitter**: Zullen wij maar gewoon beginnen? Mevrouw Kant heeft het woord.

Mevrouw **Kant** (SP): Voorzitter. De JSF heeft gisteren een noodlanding gemaakt, maar staatssecretaris De Vries liep nog steeds met zijn hoofd in de wolken, verblind door zijn liefde voor deze straaljager. Ik ben benieuwd of de nieuwe werkelijkheid inmiddels tot hem is doorgedrongen. Uiteraard ben ik ook benieuwd hoe de noodlanding van de JSF bij de minister-president is geland.

De SP-fractie heeft zich altijd verzet tegen deelname aan het JSF-project, omdat het nu niet nodig is. De F-16's kunnen nog zeker tot 2022 mee. De miljarden kunnen daarom veel beter worden besteed. Het kabinet bezuinigt op het onderwijs en de zorg, maar verspilt geld aan straaljagers die niet nodig zijn.

De fractie van de PvdA speelt een bijzondere rol in het JSF-debat. In eerdere kabinetten stemde de PvdA in met deelname aan het project. Vervolgens was zij in de oppositie en tijdens de verkiezingscampagne fel tegen. Ik kan mij een heel mooi filmpje herinneren dat de naam "Wouter's Angels" droeg. Daarin werd de kiezers beloofd dat het geld voor de JSF aan de verpleeghuiszorg zou worden teruggegeven. Een prima voorstel en een heel leuk filmpje. Bij toetreding in het huidige kabinet moest de PvdA toch weer een draai maken voor wel doorgaan met het project. Het kabinet wil nu testvliegtuigen aanschaffen. De PvdA houdt op dit punt – tot nu toe – voet bij stuk en stemt niet in met deze aanschaf. Mevrouw Hamer, mijn complimenten voor deze rechte rug! Ik hoop tenminste dat de rug recht blijft. Een Kamermeerderheid wil geen testvliegtuigen. In ieder geval 24 uur geleden wilde zij dat. Dat kan de Kamer bekrachtigen door de volgende motie aan te nemen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

spreekt uit dat zij, op basis van deze kandidatenvergelijking, niet instemt met de aanschaf van JSF-testtoestellen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Kant, Pechtold, Halsema, Wilders en Thieme.

Zij krijgt nr. 177 (26488).

Mevrouw **Kant** (SP): Staatssecretaris De Vries stelt dat de reputatie van Nederland als betrouwbare partner op het spel staat. Staat hier niet juist de reputatie van de staatssecretaris en het vertrouwen in het kabinet op het spel? De bevolking wil niet dat er miljarden naar straaljagers gaan. De wens van de volksvertegenwoordiging is: nu geen aanschaf van deze straaljagers. De vraag vandaag is: gaat het kabinet afzien van de aanschaf van deze straaljagers of wordt de noodlanding van de JSF een crash voor het kabinet?

Ik begrijp dat er vandaag veel is onderhandeld. Ik hoop dat de rechte rug van de PvdA langer houdbaar is dan 24 uur. Het zou mij bijzonder teleurstellen als dat niet het geval is. Kom nu niet, coalitiepartijen, met domme schijncompromissen. Doe het niet. Uw geloofwaardigheid staat op het spel. Geen gedoe met leaseconstructies of met terugkoopgaranties en geen cadeaubonnen voor honderd vliegtuigen; het is hier geen Tel Sell!

Met mijn waardering voor de rechte rug van de PvdA zou ik bijna iets heel belangrijks vergeten, namelijk dat in het verkiezingsprogramma van de PvdA staat dat Nederland uit de JSF stapt. Nu wil de PvdA – dat hoop ik tenminste – uitstel en geen afstel. Deze noodlanding is voorlopig dus slechts een tussenlanding. Ik hoop dat de PvdA de rug recht houdt. Ik hoop dat de PvdA nu ook doorpakt en net zoals de SP zegt dat Nederland uit dit geldverslindende project moet stappen. We moeten stoppen met deze vliegende Betuwelij.

De heer **Wilders** (PVV): Voorzitter. Wat is het vandaag een prachtige dag. Buiten scheen de hele dag het zonnetje: prima, prima weer voor een mooie kabinetscrisis. Het is ook prima weer voor verkiezingen. Na regen komt blijkbaar zonneschijn, want de donkere wolk die Balkenende/Bos heet, is bijna voorbij. De Partij voor de Vrijheid bespaart de belastingbetaler ook graag een hele hoop geld. Mijn voorstel is dus om de Europese verkiezingen te combineren met de verkiezingen voor het echte parlement. Dan hebben we op 4 juni een nieuwe Kamer en een week later een kabinet dat wél kiest voor Nederland en voor de Nederlanders. Wat vindt u daarvan, mijnheer de staatssecretaris?

Voorzitter. Natuurlijk moeten we "nee" zeggen tegen het speeltje van deze supersonische staatssecretaris, een staatssecretaris die nu zelf dreigt neer te storten. Geen testtoestellen dus. In deze tijden van economische crisis is het ongepast om te praten over de aanschaf van peperdure vliegtuigen: gen nieuwe voordat de oude op zijn. De F-16 gaat nog zeker vijftien jaar mee. Laten we de beslissing dus nemen in 2019. Laten we er dan over praten. Ik heb dan nog wel een gaatje vrij in mijn agenda.

Wilders

Het is raar: dit kabinet vraagt aan een versleten stratenmaker van 65 jaar om nog twee jaar door te buffelen, maar de F-16 mag wel genieten van een VUT-regeling. Wat weten we nu eigenlijk van de JSF? We weten niet wat wij over tien jaar voor zo'n ding moeten betalen. We weten niet hoeveel we er echt nodig hebben. We weten niet of hij echt onzichtbaar is op de radar en we weten ook niet hoeveel herrie die JSF maakt. We weten niet of dit het beste toestel is. Stapels rapporten gingen naar de Kamer, maar hoe meer papier we ontvingen, hoe minder we wisten en hoe minder we weten. Meestal staat er "vertrouwelijk" op zo'n rapport, zodat de informatie niet te gebruiken is. Slechts 3% van de informatie die de Kamer heeft gekregen, is openbaar en dat praat natuurlijk niet al te lekker.

Wat een enorm rampdossier is dit! Geen wonder dat de vorige staatssecretaris, de heer Van der Knaap, het al na een paar maanden voor gezien hield en ergens burgemeester werd. "Jack het Lek" mag nu het gat gaan dichten ... Ik zie dat de staatssecretaris er even over na moet denken Het is een leuke grap, hè?

Ik volg de debatten over de JSF met heel veel belangstelling. Een term die ik heel veel hoor is "endlife update". Dat gaat dan natuurlijk over het vliegtuig, maar het zou net zo goed kunnen slaan op dit kabinet. Laten we eerlijk zijn, voorzitter: dit debat gaat allang niet meer over de JSF. Dit debat gaat over ruzies binnen de coalitie. Vicepremier Bos steunt vanaf zijn huisadres de PvdA-fractie voluit. Zijn eigen nieuwe kindje vertoetelt hij ongetwijfeld. Dat gunnen wij hem ook van harte: gefeliciteerd vanaf deze plek. Dit kabinet legt hij echter te vondeling. Hij jaagt mevrouw Hamer en mevrouw Eijssink met getrokken bajonet naar de loopgraven en vertelt hen te vechten tot de laatste ziel.

Wij zullen zien wat er gebeurt. Wij zullen zien of de Partij van de Arbeid het lef heeft om niet alleen vandaag voet bij stuk te houden, maar ook de komende dagen. Wij zullen zien of Wouter Bos het aandurft om uit het kabinet te stappen. Wij zullen zien of de Partij van de Arbeidfractie het pikt als de motie die net door mevrouw Kant is ingediend, wordt aangenomen maar niet door het kabinet wordt uitgevoerd. Want als het kabinet weigert die motie uit te voeren, is dat toch een keiharde klap in het gezicht van de Partij van de Arbeidfractie. Dan moet je toch zeggen: weg met het kabinet, stuur ze naar de eeuwige jachtvliegtuigen, stuur ze richting Vogelaar. Of kiest de Partij van de Arbeid voor het pluuche? Kiest de Partij van de Arbeid voor een zetel en zekerheid? De Partij van de Arbeidfractie weet dat de man met de zeis klaarstaat en dat de kiezer popelt om een einde te maken aan dit multicultikabinet, aan het wanbeleid, aan het gesmijt met geld ten bate van linkse hobby's, massaimmigratie en de exploderende asielinstream. Steeds meer Nederlanders zien dat en hebben er schoon genoeg van.

Mevrouw de voorzitter. De vraag is of de JSF "stealth" is, dus: onzichtbaar voor de radar. Wie dat zeker wel is, is onze minister-president. Waar is zijn leiderschap? Waar is zijn regie? Aan premier Balkenende en de CDA-fractie stel ik de vraag hoe lang zij zich nog in de maling laten nemen door de Partij van de Arbeid. Anonieme CDA-politici laten in een ochtendkrant weten dat de Partij van de Arbeid maar beter uit de coalitie kan stappen als zij niet wil regeren. Kijk: zonder naam durven zij wel. Maar durven zij het ook dadelijk als de microfoon

aanstaat? Durven zij dan ook door te pakken, mijnheer Van Geel?

Het CDA moet toch eens laten zien van welke partij de minister-president is. Wie maakt hier namelijk de dienst uit? Is dat Balkenende of is dat Bos? Het lijkt er steeds meer op dat de premier van Nederland Wouter Bos heet. Of het nu om de economische crisis en het voorlopig niet bezuinigen of over de JSF gaat, keer op keer gaat het CDA van premier Balkenende op de knieën en is de Partij van de Arbeid van Wouter Bos de grote overwinnaar. Mijnheer de minister-president, hoe lang pikt u dat nog? Hoe lang pikt u dat nog, zo vraag ik ook aan collega Van Geel. Hoe lang wilt u nog een bijwagen zijn? Waarom laat u zich steeds vernederen? Ergens, mijnheer Van Geel, moet er toch een klein stukje ruggengraat in u zitten? Dat is in ieder geval medisch aangetoond.

Voor de VVD-fractie ... PVV-fractie is het glashelder.

(hilariteit bij de VVD-fractie)

De heer **Wilders** (PVV): Voor de VVD helaas niet. Daarvoor geldt het tegenovergestelde.

De heer **Rutte** (VVD): Voorzitter. Ik maak er bezwaar tegen dat de heer Wilders ook het woord denkt te kunnen voeren namens onze fractie.

De **voorzitter**: De heer Rutte vraagt als het ware het woord over een persoonlijk feit.

De heer **Wilders** (PVV): Dat is inderdaad wel een persoonlijk feit waard.

Voorzitter. Voor de PVV-fractie is het glashelder: geen JSF-testtoestellen. Zet het kabinet de aanschaf toch door als de motie van mevrouw Kant, die ik mede heb ondertekend, wordt aangenomen, dan verdient het niets anders dan een motie van wantrouwen en die zal het krijgen ook.

□

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Voorzitter. Ik ga er niet omheen draaien: dit is geen gemakkelijke kwestie. In dit debat gaat het over wapenorders waarmee miljarden gemoeid zijn en heel, heel grote belangen op het spel staan voor de belastingbetalers en voor onze manschappen. Van het begin af aan was duidelijk dat de meningsverschillen binnen de Kamer en tussen de Kamer en de regering groot waren. De regering heeft ons een voorstel voorgelegd om te besluiten tot de definitieve aanschaf van twee F-35-testtoestellen. Dat is een voorstel dat het begin zou zijn van de aanschaf van 85 vliegtuigen. Mijn fractie heeft van het begin af aangegeven niet in een moeras te willen stappen waarvan wij niet weten wat de implicaties zijn, hoe diep wij erin zullen vallen en waar wij later ook niet meer uit kunnen komen. De PvdA is op basis van alle informatie die wij nu hebben – dat is veel informatie – tot het oordeel gekomen dat het niet verantwoord is om nu over te gaan tot de aanschaf van twee testvliegtuigen. Pas nadat meer zekerheid is verkregen, willen wij een besluit nemen over aankoop van de vliegtuigen.

Gisteren hebben wij in het debat wel de bereidheid uitgesproken om mee te willen blijven doen aan de ontwikkelfase en de voorbereiding van de testfase. Daarover waren al afspraken gemaakt en gisteren

Hamer

hebben wij gezegd dat wij die, waar nodig, willen voortzetten en versterken. Maar wij beslissen pas definitief over de deelname aan de testfase als er meer zekerheid is: meer zekerheid over de prijs, meer zekerheid over de geluidseffecten en de zekerheid dat deelname aan de testfase zich inderdaad terugbetaalt in het belangrijke argument voor de ontwikkelfase, namelijk de werkgelegenheid. De industrie mag zich na de arbitrage over de herijking dus niet terugtrekken. Wij besluiten pas over de aanschaf van vliegtuigen als wij dat allemaal weten. Om het moeras definitief te vermijden, is het daarnaast noodzakelijk dat wij deze beslissing over de testtoestellen opnieuw helder onderscheiden – en dus uit elkaar trekken – van besluiten over de definitieve vervanging van de F-16. Alles overziende lijkt het ons verstandig om ook veel tijd te nemen voor dat definitieve besluit en dus pas later hierover te besluiten. Die extra tijd geeft ons ook de mogelijkheid om meer te weten te komen over de kwaliteit en de prijs van de mogelijke kandidaten voor de vervanging. Deze randvoorwaarden hebben wij daarom vastgelegd in de volgende motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het kabinet heeft besloten om over te gaan tot de aanschaf van twee testtoestellen;

overwegende dat er nu nog onduidelijkheid is over de vraag of bij de uiteindelijke aanschaf van beide testtoestellen binnen het daarvoor beschikbare budget kan worden gebleven alsook over de geluidscontouren;

tevens overwegende dat deelname aan het JSF-project van belang is voor de werkgelegenheid van het Nederlandse bedrijfsleven;

spreekt uit dat de keuze om deel te nemen aan de operationele testfase geen definitieve keuze voor de JSF is;

spreekt uit, voor dit moment de besluitvorming te beperken tot het aangaan van de verplichtingen die nodig zijn voor de productie van de eerste tranche testvliegtuigen (LRIP-3) om daarmee het zicht op definitief deelnemen aan de testfase in 2011 open te houden;

spreekt uit dat in 2010 de definitieve keuze voor deelname aan de testfase gemaakt kan worden óf besloten kan worden tot beëindiging van deelname aan de verdere productie van testvliegtuigen en daarmee van de operationele testfase, op basis van de criteria prijs (LRIP-4), geluidscontouren en uitkomst arbitrage businesscase;

spreekt tevens uit dat een definitief aanschafbesluit in 2012 genomen zal worden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Hamer, Van Geel en Slob. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 178 (26488).

(geroffel op bankjes)

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Voorzitter. Mijn fractie ging het debat in met drie heldere uitgangspunten. 1. Wij geven niet het groene licht voor het voorgenomen kabinetsbesluit om nu testtoestellen aan te schaffen. 2. Wij besluiten daar pas over als er belangrijke, extra zekerheden zijn verkregen. 3. Wij willen meer tijd nemen voor een definitief besluit over de vervanging van de F-16.

Voorzitter. Ik ben blij dat deze drie uitgangspunten, die gisteren in het debat door mevrouw Eijnsink zijn verwoord, alle voluit zijn blijven gelden en dat het debat dus goed is afgelopen.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik sta een beetje bij te komen, voorzitter, want dit is een grote woordenstroom om maar één ding duidelijk te maken: van de rechte rug van de Partij van de Arbeid hebben wij maar 24 uur mogen genieten. Als ik de woorden heel snel tot mij laat komen, dan moet ik concluderen dat de testvliegtuigen wel worden aangeschaft. Mevrouw Hamer, u hebt heel veel woorden nodig om tot een loskoppeling van ...

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Mag ik iets zeggen over de orde?

De **voorzitter**: Mevrouw Halsema, uw collega is aan het woord!

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Dat weet ik, en ik wil niet onbeleefd zijn, maar ik wil graag die motie lezen.

De **voorzitter**: Maar u bent nu wel onbeleefd. Mevrouw Hamer heeft het woord.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Misschien mag ik proberen om nog een keer uit te leggen wat de motie inhoudt. Die wordt nu overigens uitgedeeld.

Er wordt vandaag geen definitief besluit over de testtoestellen genomen. Dat wordt in mei ook niet genomen. Dat besluit wordt pas in 2010 genomen. Dit is een belangrijk punt en voor mijn partij betekent dit een heel groot verschil. Uiteraard heb ik het debat gisteren zitten volgen. In dat debat was een belangrijke vraag van de heer Pechtold: is men met de aanschaf van de testtoestellen gebonden aan de definitieve besluitvorming? Als u mij en mevrouw Eijnsink goed hebt beluisterd, dan hebt u gehoord dat wij steeds hebben gezegd: ons grootste bezwaar tegen het nu aanschaffen betreft het gevaar van het moeras. Wij willen niet in een moeras terechtkomen. Dat moeras ontstaat als de aanschaf van de testvliegtuigen is gekoppeld aan het besluit tot de definitieve aanschaf. In de motie staat dat de testfase totaal losstaat van de definitieve aanschaf van vliegtuigen en dat het überhaupt nog maar de vraag is of dat besluit genomen moet worden. Dat is pas na 2012 aan de orde. Dat zijn twee heel belangrijke punten van deze motie. Gisteren hebben wij wel gezegd graag mee te willen doen aan de ontwikkelfase. Dat hebben wij altijd gezegd.

Hamer

Mevrouw **Kant** (SP): Nou, dat laatste ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Dat heeft mevrouw Eijsink gisteren heel nadrukkelijk gezegd.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik kan mij een verkiezingscampagne herinneren waarin u heel erg tegen de JSF was. Wel een beetje bij de waarheid blijven, mevrouw Hamer. De Partij van de Arbeid was in de verkiezingscampagne heel erg tegen de aanschaf van de JSF. Het geld moest naar de verpleeghuizen. Dus: vanavond niet kletsen. Dát was de positie van de Partij van de Arbeid. Toen u deel kon nemen aan het kabinet hebt u een draai moeten maken. Gisteren ging het debat over de aanschaf van de testvliegtuigen. Ik moet helaas constateren dat u zelfs op dat punt vandaag een draai maakt. Die draai houdt in: uitstel van executie tot 2010 en dan alles opnieuw bezien. Laten we even heel duidelijk zijn. Gisteren heb ik het debat gevolgd. U hebt tot gisteravond zelfs als partij consequent volgehouden: de aanschaf van een testvliegtuig is de aanschaf van JSF-straaljagers en niets anders. Dat hebt u tot de dag van vandaag beweerd. Dan ben ik heel benieuwd wat nu maakt dat u vandaag ineens, met heel veel gedoe in achterkamertjes, er anders over denkt.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Wat dat maakt, staat op het papier dat nu wordt uitgedeeld: de motie. Wat daarin staat, stond niet in het regeerakkoord en zeker niet in de brief van 16 januari, want daarmee was het een aan het ander gekoppeld. Ik heb steeds gezegd: ik wil niet in een moeras terecht komen. Waar het voor ons vandaag om gaat, is dat er een knip is aangebracht, dat wij niet vastzitten aan de aanschaf bij de definitieve vervanging van de F-16, dat wij alle tijd hebben om daarover te beslissen en dat de verkenningen waarover de heer Brinkman gisteren heeft gesproken eerst kunnen worden uitgevoerd. In 2012 kunnen wij ons rustig bezighouden met het besluit. U hebt gelijk dat wij met ons verkiezingsprogramma hebben gezegd volledig tegen het deelnemen aan de JSF-test- en ontwikkelfase te zijn. Dat is waar, maar wij hebben dat inderdaad bijgesteld. Dat hebben wij om een heel belangrijke reden gedaan, namelijk omdat Jan en alleman, maar vooral de vakbeweging, tegen ons hebben gezegd dat het project van belang is voor de werkgelegenheid. Wat wij vandaag hebben gezegd en wat in de motie staat, is dat we pas definitief testtoestellen aanschaffen als die werkgelegenheid er komt. Dat willen wij precies weten, want u zet daar terecht vraagtekens bij.

Mevrouw **Kant** (SP): Dit is een bijzonder teleurstellende dag. Mijn hoop was sinds gisteravond groot. U hebt het over een moeras. Ik geloof dat de PvdA zich vandaag in een diep moeras heeft gestort waarvan ik mij afvraag of zij er qua geloofwaardigheid ooit uit kan komen. Iedereen dacht: ze zijn verstandig, ze stemmen niet in met de testvliegtuigen omdat ze begrijpen dat je dan meegaat in de aanschaf van JSF's.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Dat doen we ook helemaal niet.

Mevrouw **Kant** (SP): We hebben het dan niet over zomaar iets. We hebben het over de aanschaf straks van straaljagers voor 6 mld. Dan durft u hier vandaag het argument van werkgelegenheid te noemen? 6 mld., weet

u hoeveel verpleegkundigen en leraren je kunt aanstellen voor 6 mld.? Daar kun je 5000 leerkrachten en verpleegkundigen twintig jaar voor laten werken! Dat is de keuze die de PvdA dus maakt.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee hoor.

Mevrouw **Kant** (SP): Doe nu niet zo flauw. U laat zich gewoon meetrekken in een draaikolk in het moeras waarbij miljarden worden uitgegeven aan straaljagers in plaats van aan zorg en onderwijs. Dank u wel.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nu vraag ik u om eerlijk te blijven. Waar gaan wij dan die miljarden aan besteden? Wij gaan helemaal geen miljarden besteden. Er wordt ingestemd met het laten maken. Laten we even wel wezen over hoe het in elkaar zit. Er is nog helemaal geen vliegtuig. Het hele ding moet nog gemaakt worden. Het ding is pas in 2011 klaar. Waar wij mee instemmen, is dat het eerste vliegtuig gemaakt mag worden. Of we hem gaan aanschaffen, besluiten we later.

Mevrouw **Kant** (SP): Het is de PvdA zelf die keer op keer terecht heeft gesteld dat het meedoen aan de testfase het meedoen is aan de JSF en ook aan het aanschaffen van de JSF. Dat hebt u zelf gezegd.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Omdat wij dat hadden afgesproken in het regeerakkoord. Misschien moet u een beetje kijken naar uw eigen overwinning, dat helpt soms een beetje, want de overwinning is ook deels voor u. In de motie is vastgelegd dat de testvliegtuigen vandaag niet worden aangeschaft, maar mogelijk volgend jaar en dat dit helemaal losgekoppeld is van de definitieve aanschaf. Dat is echt nieuw, want dit stond nog wel in de brief van 16 januari jongstleden. Dat is dus van de baan. Daarmee is de belangrijke vraag van de heer Pechtold van gisteren beantwoord.

De **voorzitter**: Mevrouw Halsema.

Mevrouw **Kant** (SP): Mevrouw Hamer viel mij in de rede terwijl ik nog bezig was. Ik wil nog een slotopmerking maken, namelijk dat het gedraai de PvdA danig naar het hoofd is gestegen en dat zij zo naïef is te denken dat dit compromis betekent dat wij niet definitief in de aanschaf van de JSF-straaljagers stappen. Hoe naïef kan mevrouw Hamer zijn!

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik heb weinig regeringspartijen meegemaakt die tegen de zin van een coalitie in gezegd hebben dat zij iets niet gaan doen, zoals wij gisteren gezegd hebben. Ik ga dat de volgende keer weer doen als dat nodig is. Maar wij hebben gisteren wel een argumentatie gegeven, namelijk dat wij geen ja kunnen zeggen zolang er onvoldoende informatie is over de prijs, het geluid en de werkgelegenheid. Pas als wij die weten, zeggen wij ja. U kunt nu omdat u teleurgesteld bent omdat het kabinet niet valt misschien denken dat wij wel ja zeggen, maar wij zeggen vandaag geen ja, wij zeggen gewoon precies wat wij gisteren hebben gezegd.

De **voorzitter**: Ik neem aan dat mevrouw Kant nog even wil reageren.

Hamer

Mevrouw **Kant** (SP): Ja sorry, voorzitter, dat was niet mijn bedoeling.

De **voorzitter**: Ik vind het een beetje flauw voor alle andere collega's.

Mevrouw **Kant** (SP): Het was ook niet mijn bedoeling, maar hier wordt de aantijging gemaakt dat het mij alleen maar gaat om de val van het kabinet. Dat is natuurlijk klinkklare onzin. Ik moet gewoon constateren dat mevrouw Hamer haar rug niet rechthoudt als het om de JSF gaat. Ik mag daar dan zeer kritisch over zijn. Het gaat mij niet om het kabinet. Dat mag inderdaad morgen van mij naar huis. Het gaat mij erom dat hier fatsoenlijke beslissingen worden genomen. De aanschaf van straaljagers voor miljarden is geen fatsoenlijke beslissing als er heel andere noden zijn in deze samenleving.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Wij nemen dus ook geen beslissing over miljarden. Ik vraag u echt om eerlijk te blijven. De beslissing over de miljarden, de 6 mld., gaat over de definitieve vliegtuigen en die nemen we pas in 2012. En misschien, als u het goed doet, kunt u daar gewoon bij zijn, kunt u gewoon meebeslissen of niet. Dus die beslissing nemen we niet vandaag. Wel gaan we vandaag bekijken hoe we met de testfase verder gaan. Het enige waar we groen licht voor geven, is dat het ding gemaakt mag worden en dat we later zullen kijken of we er ja of nee tegen kunnen zeggen, want als het ding niet eens gemaakt is, kun je ook niet beslissen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik wil eens even met mijn oordelen wachten en proberen soep te maken van deze kafkaëske motie, want dat is het namelijk wel. U zegt dat u geld wilt betalen ... dat is, neem ik aan, de verplichting waarover u spreekt in de motie ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik heb de motie niet voor me.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ja, die heb je er wel bij nodig kan ik u zeggen, want uit je hoofd gaat het niet.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): O, jawel hoor.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Dit is een paragraafsgewijze motie; dat heb ik nog niet eerder meegemaakt. De motie is erg lang. U wilt nu geld gaan betalen om het eerste testvliegtuig te laten maken. Hoeveel kost dat?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik geloof dat de berekening daarvoor zo'n kleine honderd miljoen is, maar u moet het precieze bedrag straks maar aan de staatssecretaris vragen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ja, dat wilde ik even weten. Dat betekent dus dat u het eerste testvliegtuig aanschafft.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ja, dat is ongeveer het bedrag dat ermee is gemeoid. Verder kunt u allerlei heel schimmige onderscheiden maken, maar 113 mln. is het bedrag dat is uitgetrokken voor het eerste testvliegtuig.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Maar dat schaffen we niet aan.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Daar zijn we dan straks ontzettend blij mee, maar niet echt. Dus we hebben één testvliegtuig. Nu hebt mevrouw Eijnsink altijd buitengewoon consequent en duidelijk gezegd – ook gisteravond weer – dat het aanschaffen of laten maken van testvliegtuigen betekende dat je het hele project van de JSF aanvaardde ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ja, maar dat doen we dus niet.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): ... dat elke knip die werd gemaakt door de staatssecretaris niet serieus was te nemen. Zij heeft de staatssecretaris, het CDA, de ChristenUnie en alle anderen bestreden op de knip die u nu zelf zegt te maken. Hebt u nieuwe informatie?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee, mevrouw Eijnsink is steeds uitgegaan van wat is afgesproken bij de opstelling van het regeerakkoord. Ik geef toe dat de motie lang is, want het is heel precies geformuleerd. Dat wilden we heel graag, want ik heb de laatste dagen te veel gelezen over verschillende interpretaties van het regeerakkoord. Daarom wilden we het nu maar eens heel helder opschrijven. Er staat twee keer in deze motie dat de testfase helemaal is losgekoppeld van de definitieve fase. Dat betekent dat in 2012 elk kabinet dat er dan zit geheel vrij is om ja of nee te zeggen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Dat lees ik ook allemaal in de motie en ik zie ook wel dat u enige aanpassing aanbrengt in het regeerakkoord, alleen mevrouw Eijnsink heeft telkens geredeneerd van uit de feiten en niet van uit het regeerakkoord: wat kan er, wat is er mogelijk? Zo zei zij gisteren: de aanschaf van testtoestellen betekent dat wij verder het project ingaan. Dat betekent het. Dat betekent het gewoon omdat je je bindt. Nu kunt u wel uitspreken dat je alleen testtoestellen aanschafft, maar mevrouw Eijnsink heeft juist altijd gezegd dat die verdediging van de staatssecretaris en van het CDA los zand was. Als ik dat nu even doorvoer – en dan hoeft ik niet mijn eigen redenering te volgen, maar dan volg ik de redenering van mevrouw Eijnsink – moet ik constateren dat u zich met een kluitje in het riet heeft laten sturen. Alles wat mevrouw Eijnsink de afgelopen tijd niet sterk vond in de redenering van de staatssecretaris hebt u nu tot uw eigen redenering gemaakt.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee hoor, u moet de motie goed lezen. Ik begrijp dat u deze vraag hebt, maar wij hebben heel nadrukkelijk afgesproken – en dat staat ook in de motie – dat in 2010 wordt besloten of we wel of niet doorgaan met die testfase. Ook dat is nieuw, want het besluit dat gisteren voorlag was gewoon het simpele besluit om nu twee testvliegtuigen aan te schaffen en dan door te gaan met het project. Dat kan niet meer. De staatssecretaris heeft gisteren aan het eind van de dag gezegd dat hij bezig was met het aanpassen van het contract dat er lag. Hij verwachtte blijkbaar al moeilijkheden. Wij kunnen dus gewoon heel rustig met zijn allen op grond van alle informatie die er in 2010 is, besluiten om uit de testfase te stappen.

Ik wil best het dilemma schetsen waarvoor mijn fractie, en mevrouw Eijnsink in het bijzonder, hebben gestaan. Mevrouw Eijnsink heeft gisteren keer op keer gezegd dat zij vanwege de werkgelegenheidsaspecten

Hamer

graag wilde meedoen aan de ontwikkelfase. Dat moet mevrouw Halsema maar nalezen. Zij heeft ook voorgesteld om te kijken of het mogelijk was om uren in te huren. Mijn kennis over de vliegtuigen is de laatste dagen behoorlijk vergroot. Het blijkt dat wij helemaal geen vliegers kunnen inhuren omdat het vliegtuig er nog niet is. Daarvoor moet het eerst gemaakt worden. Vandaag hebben wij gezegd: oké, geef dan maar het fiat om het ding te maken, maar dan moeten wij er wel weer van af kunnen. Daarover beslissen wij in 2010 op basis van prijs, geluid en werkgelegenheid. Mevrouw Halsema zegt daarover terecht dat wij dat nog maar moeten zien. Dat is het dan voor de testfase. Daarover valt dus een besluit in 2010.

Mevrouw Eijnsink heeft een tweede belangrijk punt naar voren gebracht; daarover ben ik het met mevrouw Halsema eens. Wij hadden het gevoel dat wij daaraan vastzaten en dat wij daarvan niet konden terugkomen: als je eenmaal het testvliegtuig hebt en de piloten oefenen, dan hobbelt het wel gewoon door. Nu hebben wij besloten dat dit doorhobbelen niet meer kan.

Wij hebben nog iets besloten, namelijk dat wij in deze regeerperiode überhaupt niet over zullen gaan tot de vervanging van de F-16. De economische crisis en de kosten die daaraan verbonden zijn hebben daar natuurlijk ook iets mee te maken. Dat zullen wij pas in 2012 doen.

Dat zijn belangrijke wijzigingen. Het wantrouwen van mevrouw Halsema is groot. Dat begrijp ik ook. Ik ben ook geen mens van heel veel vertrouwen. Ik heb het daarom heel precies laten opschrijven. Mevrouw Halsema kan het nalezen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Sterker, als mevrouw Hamer in mijn schoenen had gestaan, had zij haar eigen redenering net helemaal aan gort geschoten. Ik kan mij voorstellen dat mevrouw Hamer in de laatste paar dagen meer informatie heeft gekregen over vliegtuigen, maar mevrouw Eijnsink wist gisteravond wat zij vandaag weet. Er is geen nieuwe informatie bij gekomen. Het enige wat is gebeurd, is dat er machtspolitieke druk is uitgeoefend.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ja.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Fors. Ik heb gezien hoe er heen en weer werd gelopen tussen het ministerie van Defensie en het ministerie van Algemene Zaken. Er is druk uitgeoefend. Laat ik maar ronduit zeggen dat ik mevrouw Hamer de afgelopen weken met enig optimisme heb gadeslagen. Ik dacht: hier is eindelijk eens iemand opgestaan die de machtspolitieke druk van het CDA misschien te lijf kan gaan. Maar zij heeft zich gewoon het JSF-project in laten kletsen. Zij koopt een testtoestel. Daar was mevrouw Eijnsink gisteren tegen. Zij zit gewoon vast aan de JSF.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee hoor.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Zij is er helemaal in gekletst.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mevrouw Halsema, ik ken u als een goed politica. Ik vind het unfair. U moet de motie lezen. U ziet daar twee belangrijke dingen staan. De testfase is losgekoppeld van de definitieve aanschaf. U ziet ook nog iets anders staan, namelijk dat het besluit in deze kabinetsperiode helemaal niet meer plaatsvindt.

Eerlijk gezegd heeft mevrouw Eijnsink niet durven dromen dat wij dat zo zouden beëindigen. Dat is voor ons ongelooflijk belangrijk, want wij gaan dus niet – wat mevrouw Kant aldoor probeert te beweren – deze kabinetsperiode 6 mld. steken in de vervanging van de F-16. Dat gaan wij niet doen. Dat gaat de staatssecretaris, al droomt hij ervan, niet bereiken. Dat vind ik echt majeur. Wat wij ook niet gaan doen, is vandaag beslissen over de aanschaf van testvliegtuigen. Wij gaan daarover pas beslissen op basis van belangrijke informatie. Wij nemen inderdaad een risico van 20 mln., zoals ik de staatssecretaris gisteren heb horen zeggen. Dat is het verschil tussen het nu laten maken van het vliegtuig en het later weer teruggeven aan de eigenaar, want in wezen laten wij het alleen maar maken. Wij kunnen er niet eens iets mee gaan doen. Wij kunnen niet eens vliegers inhuren, zoals ik dacht.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Misschien mag ik tot slot ...

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik geef u antwoord. Ik heb lang naar u geluisterd en nu mag u naar mij luisteren. Kortom, wij nemen vandaag helemaal geen onomkeerbare beslissing. U moet niet net doen alsof dat wel gebeurt, want dat is simpelweg niet waar.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter, misschien tot slot. Ik heb er een hekel aan als politici gekwetst lopen te zijn, nadat zij net een reuzendraai hebben gemaakt. Wij zijn al die tijd buitengewoon fair geweest. Eerlijk gezegd voel ik mij in de steek gelaten door de Partij van de Arbeid. Het is niet mogelijk om geen beslissing te nemen over testvliegtuigen, maar deze wel te kopen. Dat bestaat niet.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Wij kopen deze helemaal niet, wij geven toestemming om het ding te laten maken, om later te kunnen beslissen of wij wel of niet tot aanschaf overgaan. Dat is de feitelijke situatie. Ik reken erop dat mevrouw Halsema over een jaar nog net zo kritisch zal zijn, maar ik hoef blijkbaar geen antwoord te geven, want zij luistert niet. Dat is dan heel jammer.

De heer **Pechtold** (D66): Voorzitter. Als ik vroeger tegen mijn ouders had gezegd: ik ga niet roken, maar ik steek er nu wel een op, dan hadden zij mij toch echt niet geloofd. Mevrouw Hamer raakt mij nu toch echt kwijt. Wij hebben de afgelopen maanden, dagen en uren samen opgetrokken. Wij wilden het loskoppelen. Het was voor een deel al losgekoppeld. Zij zegt nu dat het volgend kabinet gaat kiezen, maar dat wij alvast een JSF kopen. Zij kan wel zeggen "nee", maar zij betaalt ervoor. Ik zou het bonnetje maar bewaren.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Dat zal ik zeker doen.

De heer **Pechtold** (D66): U betaalt ervoor, u maakt dit mogelijk en ik weet niet of het twee weken ruilen is. Ik weet niet of dat gaat lukken. De motie is inmiddels een heel verhaal geworden, maar ik had er nog wel een dictum bij willen hebben. Nu moet ik de woorden van mevrouw Eijnsink even voor mij halen. Waar is de transparante, actuele kandidatenvergelijking gebleven? Zit daar ook bijvoorbeeld de Super Hornet weer in?

Hamer

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ja, dat komt allemaal in 2012.

De heer **Pechtold** (D66): Dat betekent dat wij volgend jaar weer een kandidatenvergelijking hebben, inclusief de Super Hornet, de F-18, de Rafale en de Eurofighter? Dat gaan wij allemaal het komend jaar weer doen?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Wij kunnen daar nog heel veel over praten, want daarover is niets afgesproken. Het enige wat is afgesproken, is dat wij de beslissing tot vervanging van de F-16 in 2012 nemen. Dat staat in deze motie. Ik neem aan dat de staatssecretaris het bonnetje goed zal bewaren, want dat heeft hij straks nodig, als wij met elkaar de beslissing nemen of wij al dan niet testvliegtuigen gaan aanschaffen. Als het ding niet deugt, moet het inderdaad gewoon terug, zoals de staatssecretaris gisteren al heeft gezegd.

De heer **Pechtold** (D66): Hoe kunt u nu spreken over "we"? U hebt het over 2012 en het mandaat van deze regering stopt halverwege 2011, dus u kunt helemaal niets zeggen over wat er in 2012 gebeurt. Daarover kan de Kamer zich niet uitspreken. Het enige wat geldt, is dat u zegt dat wij geld uittrekken om nu één vliegtuig te kopen. U zegt: mogelijk te maken, maar dat is toch te kopen?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee, want wij beslissen pas in 2010 of wij de twee testtoestellen gaan aanschaffen. Wij geven ruimte om verplichtingen aan te gaan om hem te laten maken. In 2010 is het ding nog helemaal niet klaar. Ik heb begrepen dat er nu lagers zijn en dat er de komende jaren vleugels aan komen, dat is wel een beetje grappig. Pas in 2011 kan hij gaan vliegen en dan hebben wij allang besloten of wij hem willen nemen of niet.

De heer **Pechtold** (D66): U straalt inderdaad uit dat u dit dossier net beheerst, maar ik heb het helaas al een tijdje onder de knie. Mag ik een vergelijking maken zodat mensen het snappen? U gaat bewust naar een dealer, omdat u een bepaald merk heeft gekozen. U kijkt naar een model en zegt: doet u die maar. U maakt het geld over en u krijgt het bonnetje mee, dan gaat u mij toch niet vertellen dat u geen auto hebt gekocht? U hebt gewoon gekocht.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee, nee.

De heer **Pechtold** (D66): Maar ik vraag u nogmaals over dat verhaal van gisteren: krijgen wij die kandidatenvergelijking nu komend jaar, inclusief alle vergelijkingen die mevrouw Eijssink heeft genoemd en de eerder afgewezen motie, of gaat dat ook naar 2012?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mag ik u eerst antwoord geven op uw vergelijking? Als ik met u meega, gaan wij inderdaad samen naar die dealer. Dan zien wij daar een leuk karretje staan, een model dan, want het is er nog niet. Dan zeggen wij: laat het maar eens maken, wil jij met mij afspreken, dealer, dat wij het nemen als wij het goed vinden als het af is, maar dat wij het weer kunnen teruggeven als wij het niet leuk vinden. Ik kan mij voorstellen dat u denkt: wat een rare dealer die daarop ja zegt, maar de staatssecretaris heeft ons gisteren gemeld dat Lockheed Martin daartoe bereid is voor het bedrag van 20 mln. Daarover moeten wij eerlijk zijn. Voor 20

mln. en voor geen cent meer! Voor die 20 mln. krijgen wij terug dat dit leuke malletje van die auto van u, van mij, want wij gaan samen kijken ... Dat die 20 mln. wordt gestoken in werkgelegenheid om dat ding te laten maken. Als wij op dit moment problemen hebben, dan is dat werkgelegenheid, dus dat is die 20 mln. mij wel waard. Dus dat bonnetje dat uiteindelijk overblijft als wij samen gaan kijken – ik ga ervan uit dat u mee blijft kijken en de criteria zal hanteren – kan over een jaar, als wij vinden dat die auto, in dit geval dat vliegtuig, niks is geworden ... Tot zo'n 20 mln. Niet meer, geen miljarden, want die miljarden komen in deze periode überhaupt niet meer aan de orde. Dat is het verhaal en niet anders.

De heer **Pechtold** (D66): Ik blijf verward achter. Wij betalen wel, maar wij kopen niet een eerste vliegtuig bij één fabrikant en het volgend kabinet: mañana, mañana, mañana. Dat is helaas weer het repeterende van dit kabinet. Ik was graag vandaag met u meegegaan in het afdwingen van een eerlijke kandidatenvergelijking in het komende jaar. U koopt nu een vliegtuig en laat de problemen om het op te lossen aan een volgend kabinet.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nu moet u het niet omkeren. Ik heb gisteren ook goed naar u geluisterd. U wilde gisteren helemaal geen JSF-toestel kopen. U zei: ik weet het nog niet, ik heb nog niet genoeg informatie, ik heb tijd nodig. Hebt u dat gezegd of niet? Die tijd krijgt u. Ik kan mij voorstellen dat u het ontslagrecht en al die zaken sneller wilt, maar in dit geval hebt u gisteren zelf gezegd: ik heb meer tijd en meer informatie nodig. Welnu, mijnheer Pechtold, gefeliciteerd, u krijgt alle tijd die u nodig heeft.

De heer **Pechtold** (D66): Ja, inderdaad, u zegt: alle tijd. Maar de volgende week, in mei, is het NLR klaar met het geluidsrapport. Dan zouden wij die kandidatenvergelijking voor 2009 en 2010 kunnen maken en dan hadden wij over een jaar duidelijkheid gehad. Ik heb inderdaad niet uitgesloten dat de JSF de beste oplossing is. Dan zouden wij de verkenningen hebben gehad. Dat lees ik allemaal niet. Ik ben bang dat u de kleine lettertjes van de CDA-fractie niet heeft gelezen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ja hoor. Wij weten allemaal dat die verkenningen in 2010 zullen komen. Wij weten ook allemaal dat 2010 voorafgaat aan 2011 en 2012. Dus als je in 2012 over iets beslist en je hebt in 2010 de informatie, kun je die er heel goed bij betrekken. Dat kunt u mij niet ontzeggen. Dat is een. Ten tweede zegt u dat u volgend jaar wilde beslissen. Dat is de trits die u maakt. U kunt volgend jaar beslissen want dat staat hier heel duidelijk. Er kan worden besloten of er kan niet worden besloten. Dat is dus in uw termen een "ja" of een "nee". Dat kunnen wij dan nog samen bekijken.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik zeg eerst iets over de tekst van de motie. Ik dacht aan het eind te horen dat mevrouw Hamer zei: "en gaat over tot de orde van de dag". Is het nu "orde" of "order"?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik zei "orde".

De heer **Van der Staaij** (SGP): Dan is dat helder. Dan ga ik naar de inhoud. De orde die nu wel voorlag was de 113 mln. voor het eerste testtoestel. Daaronder moest nu

Hamer

een handtekening worden gezet. Dat zei het kabinet in de brief van januari jongstleden. Wordt die handtekening voor het contract voor het eerste testtoestel nu gezet?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee, wat voorlag was de vraag of wij akkoord wilden gaan met twee testtoestellen, in dat kader gekoppeld zoals dat was op 16 januari ook aan de definitieve aanschaf. Daarom was die kandidatenvergelijking er ook, waar gisteren zo lang over gesproken is. Dat was het besluit dat voorlag. In de motie staat dat wij de besluitvorming beperken. Waar wij vandaag slechts toestemming voor geven – en ik ga ervan uit dat dit een aangepast contract moet zijn – is dat wij zeggen: Lockheed Martin, je kunt verder gaan met het maken van het vliegtuig, maar je hoort volgend jaar of wij dat vliegtuig daadwerkelijk zullen afnemen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Maar praktisch gesproken moest er nu een eerste testvliegtuig worden aangeschaft. Daarvoor moest een contract worden getekend.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Er wordt een contract getekend, zodat er verder kan worden gewerkt aan de bouw van het vliegtuig.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Je zou dus kunnen zeggen: wij kopen een eerste testvliegtuig en wij noemen hem "voorlopig".

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ja, dat heb ik de hele dag natuurlijk ook gevraagd. Ik heb ook gevraagd hoe dat nu precies zit. Maar dat blijkt allemaal toch weer ingewikkelder te zijn. Het gaat over een consortium van zeventien vliegtuigen dat in het bezit is van drie landen. Ik heb mij natuurlijk ook afgevraagd waarom er nu zo gemakkelijk gezegd kan worden: ik neem dat vliegtuig. Dat is natuurlijk bij wijze van spreken. Dat vliegtuig komt helemaal niet hier, wij krijgen dat niet en het is in 2010 nog niet eens af. Maar goed, om het even beeldend te maken. Waarom kan het pakketje dat er dan ligt aan laders en vleugels, weer terug? Dat is omdat er daarna een nieuwe fase komt. Dan wordt er weer geteld hoeveel vliegtuigen er zijn. Als wij dat vliegtuig niet laten afmaken in 2010, dan wordt dat opgeteld bij de volgende fase en is er dus ook voor de eigenaar geen man overboord. En daarom kan dit!

De heer **Van der Staaij** (SGP): Dat is dan, voor alle duidelijkheid, toch de handreiking die de staatssecretaris in feite gisteren al deed naar het voorstel van de ChristenUnie. Wij kunnen dat eerste toestel nu gaan aanschaffen, wij kunnen dat nog voorlopig noemen en wij kunnen daar vervolgens eventueel van af als wij definitief anders besluiten. En dan schuiven wij dat door. Is dat nu gewoon hetzelfde of is dat toch iets anders? Wat is dan het verschil?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Het verschil zit hem in het volgende. Ik begrijp deze vraag best. Dat is immers in een lange tekst terechtgekomen. De handreiking die gisteren aan het eind van het overleg werd gedaan, was dat wij nu dat ene testtoestel later kunnen gaan maken – dat is feitelijk wat er gebeurt – en dat wij dat weer kunnen teruggeven. U hebt toen zelf doorgevraagd hoeveel dat zou kosten. Maar wat er gisteren niet over tafel is gekomen, en wat voor mijn fractie eigenlijk nog

veel belangrijker is omdat zij niet tegen de ontwikkeling is, is de koppeling tussen het definitieve aanschafbesluit c.q. vervangingsbesluit van de F-16 en die testfase. Die is dus veel belangrijker. Immers, stel dat er nu een geweldig testvliegtuig uit komt en dat wij graag willen dat al die piloten dat gaan leren. Ik heb steeds gezegd: ik wil niet in een moeras komen.

Wat vandaag aan afspraken is gemaakt, is het volgende. 1. Wij gaan niet verder dan het laten maken tot 2010 van een eerste vliegtuig. 2. Wij hebben echt een vrije keuze op grond van de criteria die wij hebben afgesproken in 2010 om te kiezen of wij wel of niet in die testfase doorgaan. Dat is dus echt een "go/no go"-moment. Dat was gisteren ook nog niet zo helder. 3. Los van wat wij beslissen, zal pas een volgend kabinet een besluit nemen over de vervanging van de F-16. Dat totaalpakket hebben wij gewogen. Wij hebben gevraagd voor onszelf: waar zitten wij nu aan vast? Want wij hebben steeds gezegd: wij willen geen groen licht geven voor iets waarvan wij de informatie niet kunnen overzien en waarvoor wij de verantwoordelijkheid niet kunnen dragen. Wij hebben het gevoel dat wij dit heel goed kunnen overzien. 1. Wij weten precies wat er tussen nu en een jaar gebeurt. 2. Wij kunnen volgend jaar op grond van prijs, geluid en werkgelegenheid een beslissing nemen. 3. Wij zijn voor de rest nergens aan gebonden. Dat vinden wij verantwoord. Wij vinden dat aan de ene kant verantwoord omdat wat nodig kan blijken, volgend jaar en uit die verkenningen, namelijk dat er toch een goede vervanging van de F-16 nodig is, gewoon door kan gaan. In die zin is er dus geen tijdverlies. Aan de andere kant is er geen verlies van belastinggeld van burgers.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. Mevrouw Hamer spreekt over een koppeling. Dat is een belangrijk punt, omdat de PvdA-fractie heel helder heeft aangegeven dat zij zo'n bezwaar heeft tegen de aanschaf van testtoestellen omdat zij ontevreden is over de kandidatenvergelijking. De PvdA heeft toch juist die koppeling heel sterk gemaakt, terwijl het kabinet de hele tijd heeft gezegd: het zijn verschillende dingen, dat testtoestel en de definitieve beslissing. Is het nieuwe niet dat u nu zelf die koppeling loslaat, in plaats van dat het kabinet dat doet?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee, want in de brief van 16 januari is die koppeling wel degelijk door het kabinet gelegd. Wij hebben gisteren gezegd dat wij de nu voorliggende kandidatenvergelijking niet adequaat genoeg vinden om een definitieve beslissing te kunnen nemen. Er zal dus een nieuwe kandidatenvergelijking moeten komen. Dat zal ook gebeuren. Er is echter nog iets gebeurd wat wij eerlijk gezegd niet verwacht hadden: wij hoeven ons daar vandaag en morgen geen zorgen meer over te maken, omdat die beslissing pas in 2012 genomen zal worden, dus aan het einde van deze kabinetsperiode. Daarom hebben wij dus met elkaar alle tijd – daar had gisteren bijvoorbeeld de heer Brinkman het over – om op basis van de verkenningen te bezien of het nodig is om de F-16 te vervangen en zo ja, welk toestel dan de beste kandidaat is. Het enige waar wij ons vandaag toe committeren, is dat wij zeggen: oké, ga maar verder met het maken van dat vliegtuig en wij kijken over een jaar of die afgemaakt kan worden in onze eigendom.

Hamer

De heer **Van der Staaij** (SGP): De kandidatenvergelijking en de kritiek die de PvdA-fractie daarop had, speelt dus geen enkele rol meer bij de definitieve besluitvorming over de testtoestellen? Ik moet de criteria prijs, geluidscontouren en uitkomst arbitrage zien als een limitatieve opsomming en de kandidatenvergelijking is helemaal weggehaald van de beslissing over de testtoestellen?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Die testtoestellen worden gebruikt door vliegeniers om te oefenen. Daar zijn die testtoestellen voor. Voor die testtoestellen hebben wij gezegd dat wij het voldoende vinden als er een goede verhouding is tussen prijs en kwaliteit. Dat hadden wij al afgesproken in de Kamer. Daar is het geluid aan toegevoegd, omdat het zo'n belangrijk punt is. Bovendien is er aan toegevoegd de uitkomst van de arbitrage van de business case. Als die er is, weten wij immers of het bedrijfsleven al dan niet zal instappen. Dat is weer van belang omdat wij eigenlijk alleen willen meedoen in die ontwikkel- en testfase, omdat we denken dat daar werkgelegenheid mee gemoeid is. Als na de arbitrage blijkt dat het bedrijfsleven voltallig zegt: wij doen niet meer mee, dan hoeven wij ook niet meer mee te doen in die testfase. Daarom is dat criterium toegevoegd. Dat zijn de drie criteria die van belang zijn voor de testfase. Vervolgens komt de vraag aan de orde wat je gaat doen met de vervanging van de F-16. Daarvoor hebben wij gewoon een nieuw traject te volgen met besluitvorming in 2012.

De heer **Rutte** (VVD): Voorzitter. Mevrouw Hamer heeft heel veel woorden nodig en een heel lange motie. De parlementaire geschiedenis leert: hoe langer de motie en hoe meer woorden, des te groter en lastiger de draai die blijikbaar gemaakt moet worden. Ik heb een simpele vraag. De PvdA gaat nu toch met deze motie akkoord met de volgende JSF-fase, mevrouw Hamer? U gaat toch akkoord met de testfase? U gaat toch in de fuik de volgende kamer binnen?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Nee. Daar kan ik echt een simpel antwoord op geven. Wij gaan nergens mee akkoord, behalve met het laten maken van het eerste testvliegtuig. Pas in 2010 beslissen wij erover of wij wel of niet instappen in de testfase, die natuurlijk pas kan beginnen als er vliegtuigen zijn en als wij er twee kopen. Wij stappen dus nog helemaal nergens in.

De heer **Rutte** (VVD): Opnieuw een ingewikkeld antwoord om te ontkennen wat volgens mij in de motie zelf staat, namelijk dat u gewoon akkoord gaat met een volgende fase. U gaat een volgende kamer in, in de fuik die bij u altijd JSF heette. U hebt gezegd: wij zijn daar tegen als PvdA. Waarom kunt u niet gewoon toegeven dat de PvdA vanavond akkoord gaat met een volgende fase in de ontwikkeling van de JSF?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Wij hebben – althans mevrouw Eijsink heeft sinds zij die portefeuille heeft – helemaal niet gezegd: wij zijn tegen de JSF. Sterker nog, zij heeft gisteren gezegd: ik wil meedoen in de ontwikkelingsfase van de JSF, maar als ik hem definitief ga aanschaffen, zeker in relatie tot de vervanging van de F-16, wil ik 100% zeker weten dat het het beste vliegtuig voor de beste prijs is. Dat kan mevrouw Eijsink gewoon de komende jaren rustig afwegen. Daar is echt helemaal

niets in veranderd. De PvdA-fractie gaat vandaag ook niet akkoord met het kopen van twee testtoestellen. Ook daarin is niets veranderd. Het enige wat wij tegen de staatssecretaris zeggen, is dat de verplichting mag worden aangegaan tot het verder laten maken van het eerste vliegtuig. Ik kan het echt niet anders maken. Misschien heb ik veel woorden nodig, maar ik doe graag mijn best om ervoor te zorgen dat u het begrijpt. Meer is het niet. Als u mij vraagt of ik vandaag ja of nee zeg tegen de volgende stap, zeg ik nee. Die beslissing nemen wij namelijk pas in 2010.

De heer **Rutte** (VVD): Mevrouw Hamer heeft heel veel woorden nodig om deze schaaamlap nog een beetje op te poetsen. Die is alleen maar bedoeld omdat zij bang is voor haar buurvrouw ter linkerzijde. Ik denk dat mensen daar niet in zullen trappen. Mevrouw Hamer maakt een klassieke PvdA-fout. Zij denkt dat zij de wereld kan regeren vanaf de tekentafel, per motie. Het feit is dat het kabinet met deze motie gewoon door kan gaan. Dat kan mevrouw Hamer hier niet ontkennen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Feit is dat de PvdA onderdeel is van de regering. De afgelopen dagen riep u allemaal dat de regering zou vallen, omdat de PvdA hoog spel speelde. Wij hebben gewoon een inhoudelijke afweging gemaakt en dat zullen wij blijven doen. De regering kan gerust zijn, want wij zullen net zo kritisch blijven als gisteren. Als het niet klopt met dat testvliegtuig, dus als dat niet voldoet aan die drie criteria, zeggen wij daar volgend jaar, zoals afgesproken – daarover kan dan ook geen twijfel meer bestaan – gewoon nee tegen.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Het is een feit dat de PvdA-fractie in die achterkamertjes op een aantal punten gewoon verloren heeft. Ten eerste hoorde ik mevrouw Hamer zeggen dat het contract wordt aangepast. Toen zij dat zojuist tegen de heer Van der Staaij zei, keek de staatssecretaris zeer verbaasd. Ik vraag de staatssecretaris daarom of dat contract zal worden aangepast. Wij gaan namelijk juridische verplichtingen aan. Zijn die voor 113 mln., of voor maximaal 20 mln.? Mevrouw Hamer kan daarop nog steeds geen helder antwoord geven.

In de debatten heb ik continu van de woordvoerder van de PvdA-fractie gehoord dat zij het belang voor de werkgelegenheid niet aantoonbaar acht, dus dat zij daarbij grote vraagtekens plaatst. Wat lees ik nu in de motie? "Tevens overwegende dat deelname aan het JSF-project van belang is voor de werkgelegenheid." Opeens vindt de PvdA-fractie die werkgelegenheid wel van belang! Zij draait daarin gewoon. Kennelijk heeft zij dus meer informatie waaruit blijkt dat de werkgelegenheid hier wel een rol speelt. Kennelijk had de PvdA-fractie dus geen argumenten om datgene over de werkgelegenheid te zeggen wat zij eerder heeft aangedragen.

Tot slot wil ik graag een reactie op het feit dat er staat dat de vliegtuigen ook worden getest op het punt van de geluidscontouren. Dat zou een van de criteria zijn om over te gaan tot aanschaf van de testtoestellen. Mevrouw Hamer geeft echter niet helemaal helder aan of die andere vliegtuigen ook meedoen aan het testen van die geluidscontouren om uiteindelijk een vergelijking te kunnen maken. Nu lijkt het alsof alleen de JSF daaraan nog meedoet.

Hamer

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik ga eerst in op de werkgelegenheid. Wij hebben steeds gezegd dat wij vanwege de werkgelegenheid willen meedoen aan de ontwikkelingsfase. Wij trekken echter in twijfel dat er voldoende werkgelegenheid zal zijn. Dat is steeds ons punt geweest. Daarover hebben wij ons dan ook steeds verstaan met de vakbeweging. Die heeft gezegd dat er orders moeten zijn om dat te kunnen toetsen. In de motie staat dat wij het van belang vinden dat daaraan werkgelegenheid gekoppeld is. Verderop in de motie staat echter dat wij wel willen weten of die werkgelegenheid er ook komt. Als die er niet komt, vervalt immers ook de motivatie om in de ontwikkel- en de testfase mee te blijven doen. Dat staat bij de uitkomst van de arbitrage van de business-case. De uitkomst daarvan zal aangeven of er orders komen of niet.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Dan heb ik nog steeds de vraag welke garantie mevrouw Hamer kan geven dat wij niet het volledige bedrag moeten betalen als dat ding niet deugt. U zegt dat wij dan hooguit voor 20 mln. het schip in gaan. Dan moeten echter de juridische verplichtingen waarop nu de voorbereidingen zijn gedaan anders worden geformuleerd. Dat betekent dus dat het contract moet worden aangepast. Daar gaat u van uit, maar ik geloof dat de staatssecretaris daar niet van uit gaat. Ik wil graag nog een reactie daarop.

Kunt u mij de verzekering geven dat de geluidscontouren ook een rol gaan spelen bij de vergelijking met de andere vliegtuigen?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik ben ervan uitgegaan dat als je nu afsprekt dat je het testtoestel weer terug kan geven, of althans niet gaat gebruiken want je krijgt helemaal niets in handen, je dat moet vastleggen. Daarom ben ik ervan uitgegaan dat de staatssecretaris het contract moet aanpassen, want ik neem aan dat hij dit daarvoor niet had opgenomen. Dat is de reden dat ik dat zo formuleer.

Er is een verschil tussen de aanschaf van een testvliegtuig en de aanschaf die je doet om een definitieve keuze te maken. Omdat wij die nu hebben losgekoppeld en zeggen dat wij die ontwikkel- en testfase doen om de piloten op te kunnen laten opleiden – wij stelden gisteren voor testuren in te huren – is het eigenlijk minder relevant hoe die andere vliegtuigen, waarvan wij niet die testfase ingaan, eruit zien. Of wij uiteindelijk definitief beslissen of wij de F-16's gaan vervangen door de JSF, is nog niet bekend. Daar komt gewoon een nieuwe procedure voor. Daar wordt pas in 2010 over besloten. Daarbij is uw opmerking van belang.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Dus gaat door met het maken van de vergelijking ook met betrekking tot de geluidscontouren met de andere vliegtuigen?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Daar ga ik van uit.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Ik ben volksvertegenwoordiger en ik geloof in de parlementaire democratie. Ik schaam mij. Ik schaam mij voor het volk dat nu zit toe te kijken. Ik schaam mij voor wat hier gebeurt. Ik schaam mij voor de achterkamertjespolitiek. Het is niet eerste keer dat de PvdA deze rol speelt. Wij hebben de commissie-Davids gehad. Wij hebben het plan van aanpak voor de kredietcrisis gehad. Dat was allemaal

achterkamertjespolitiek. Er ligt nu een motie waarin staat: in 2009 hebben wij besloten om over te gaan tot aanschaf van twee testtoestellen JSF, in 2010 maken wij een definitieve keuze voor deelname aan de testfase, in 2011 hebben wij zicht op definitief deelnemen aan de testfase en het definitieve besluit is in 2012. Ik heb maar één vraag: kunt u uzelf nog recht in de spiegel aankijken?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ja, dat kan ik zeker. Ik heb dit hele proces niet in achterkamertjes gedaan. U hebt gisteren de woordvoerder van mijn fractie een stevig standpunt horen innemen, niet in achterkamertjes. Iedereen had zoiets: oh, kijk eens, dat doet die woordvoerder. Zij kreeg er zelfs complimenten voor. Daar is geen achterkamertje bij geweest. Vandaag leg ik de Kamer een motie voor, een democratisch middel om iets vast te leggen, waar de Kamer gewoon over gaat stemmen straks. Het enige wat ik heb gedaan, is langsgaan bij de coalitiewoordvoerders. Zo gaat dat altijd, mevrouw Verdonk. Dat is ook gebeurd in de periode dat u in het kabinet zat. Je begint met een motie en gaat vervolgens langs bij de coalitiewoordvoerders. Dat is een vrij normaal gebruik. Iedereen die de motie mede wil ondertekenen, is van harte welkom.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Deze bijdrage werd geopend met een motie getekend door drie coalitiepartijen. Die zijn elkaar niet toevallig even tegengekomen, die zijn gewoon bij elkaar in de achterkamertjes gaan zitten. Zij hebben er wederom voor gezorgd dat er helemaal geen debat hoeft plaats te vinden. Wij kunnen u nog zes keer vragen wat u bedoelt en daar komt u niet uit, daar komt deze motie niet uit, daar komt niet een van de coalitiepartijen uit. U hebt een meerderheid, dus u blijft gewoon lekker staan. Ik zag het al toen ik binnenkwam, de arrogante lachjes van genoegdoening. Het was allemaal alweer bedisseld, mevrouw Hamer. Doet u zich nu niet braver voor dan u bent. Dit is gewoon achterkamertjespolitiek. Het is bijna het failliet van de parlementaire democratie.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mevrouw Verdonk, u bent minister geweest in een kabinet. Ik zal niet de voorbeelden noemen van moties die door uw coalitiepartijen toen samen zijn opgesteld. Dat is een zeer gangbaar gebruik. Het is ook een gangbaar gebruik dat je vervolgens gezamenlijk een motie indient en daarover stemt. U kunt daar gewoon over stemmen. Ik heb niet meer en niet minder gedaan vandaag dan bij de coalitiefracties langsgaan om te kijken of wij gezamenlijk een motie konden maken volgens de contouren zoals wij die als PvdA-fractie wilden.

Ik had eerlijk gezegd niet durven dromen dat zij deze motie zouden ondertekenen. Het is een motie waarin wordt besloten om het definitieve besluit over de vervanging van de F-16 uit te stellen tot na deze kabinetsperiode. Ik had niet durven dromen dat ik het kabinet, met instemming van de coalitiepartners, zou kunnen voorleggen om pas volgend jaar te stemmen over de aanschaf van de twee testvliegtuigen, en dus niet vandaag. Eerlijk gezegd had ik niet verwacht dat zij dit zouden ondertekenen. Ik maak daaruit in de eerste plaats op dat de coalitiepartijen de ontwikkeling van de JSF, het project en het geld dat ermee is gemoeid, net zo belangrijk vinden als ik. In de tweede plaats stel ik vast dat zij volledig bereid zijn geweest om vandaag naar de

Hamer

inhoud te kijken, ondanks het feit dat wij gisteren dwars tegen het kabinet zijn gegaan.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Er bestaat een heel mooi liedje in Nederland. Dat liedje heeft de titel "Dromen zijn bedrog". Ik ben helemaal niet overtuigd door het antwoord van mevrouw Hamer. Mevrouw Hamer verschuilt zich achter staande praktijken binnen de politiek. Ik neem afstand van die bestaande praktijken binnen de politiek. Het wordt tijd dat de Nederlandse burger het weer eens voor het zeggen krijgt in plaats van de Haagse elite die met zijn tweehonderden beslist wat goed is voor de Nederlandse burger. Daar is de burger langzamerhand klaar mee. Ik zeg nogmaals dat ik mij schaam. Het wordt tijd dat mevrouw Hamer zich ook schaamt.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Mevrouw Verdonk moet dan nog maar eens kijken hoe de moties werden ondertekend in de periode dat zij minister was.

De heer **Wilders** (PVV): Voorzitter. Mevrouw Eijnsink, woordvoerder van de fractie van de Partij van de Arbeid, zei gisteren: geen testtoestellen. Zij heeft met geen woord gesproken over de productiefase van de testtoestellen. Vandaag zegt mevrouw Hamer, namens diezelfde verschrikkelijke Partij van de Arbeid, tegen de staatssecretaris van Defensie: Jack, ga je gang maar, teken morgen dat contract voor die productiefase en betaal ook maar. Hup. Kom op. Betaal maar. Maak het geld maar over. Geen enkel probleem.

Wij weten allemaal dat zodra je meegaat in de productiefase dat natuurlijk op hetzelfde neerkomt als dat je een testtoestel koopt. Wij weten ook allemaal dat zodra je meegaat in de koop van een testtoestel, je gewoon vastzit aan de JSF. Mevrouw Hamer weet dat, want zij heeft het jarenlang geroepen. Zij is dus door de pomp gegaan.

Ik ben excuses verschuldigd aan het adres van de heren Van Geel en Balkenende. Zij hebben, althans vandaag, ruggengraat getoond. De Partij van de Arbeid van mevrouw Hamer heeft dat niet gedaan. Mevrouw Eijnsink is haar gezag kwijt. Mevrouw Hamer is haar gezag kwijt. De Partij van de Arbeid is haar gezag kwijt. Kan mevrouw Hamer mij uitleggen waarom zij dit heeft gedaan? Komt het door het pluche in de Trêveszaal dat zo lekker zit? Is het zo comfortabel in die dikke, vette stoelen? Of hebben misschien het CDA en het kabinet haar fractie onder druk gezet om door de pomp te gaan? Wat heeft mevrouw Hamer ertoe bewogen om haar complete geloofwaardigheid, die van mevrouw Eijnsink en van de fractie van de Partij van de Arbeid te grabbel te gooien?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik heb helemaal niets te grabbel gegooid; ik heb echt helemaal niets te grabbel gegooid. Gaat u dat straks maar eens vragen aan de coalitiepartners. Wat wij vandaag hebben afgesproken, namelijk dat wij in deze kabinetsperiode geen 85 JSF-vliegtuigen kopen, is een majeure aanpassing van het regeerakkoord. Wij zullen ook niet vandaag twee testvliegtuigen kopen. Wij hebben afgesproken dat wij in deze kabinetsperiode de F-16 niet zullen vervangen. Dat is 6 mld. winst voor de burger. Verder hebben wij precies gedaan wat mevrouw Eijnsink gisteren heeft gezegd. Wij gaan vandaag niet akkoord met de aanschaf van testvliegtuigen. Volgend jaar zullen wij daarover gewoon

een beslissing nemen. Mevrouw Eijnsink en de heer Brinkman hebben elkaar steeds gevonden. Ik heb gisteren goed naar de heer Brinkman geluisterd. Hij heeft gisteren niet gezegd: ik wil nooit meer een ander vliegtuig. Hij heeft wel gezegd: wij moeten meer weten, hebben meer informatie nodig en moeten dingen met elkaar kunnen vergelijken. Hij baalde ervan dat hij uiteindelijk mevrouw Eijnsink in de steek moest laten rond de vergelijking met de Super Hornet. Dat kan hij goedmaken, want wij nemen het besluit nu pas in 2012. De Super Hornet kan er dus nog steeds bij betrokken worden.

De heer **Wilders** (PVV): U zegt dat u niets te grabbel hebt gegooid. Mevrouw Hamer, u hebt de geloofwaardigheid van de Partij van de Arbeid te grabbel gegooid. Mevrouw Hamer, weet u, die kiezers van u, die PvdA-kiezers, die zijn niet gek. Zij zijn echt niet gek, en zien dat u vandaag iets anders roept dan mevrouw Eijnsink gisteren deed. Zij zien dat u nu akkoord gaat met de productiefase. Zij weten dat als je iets bestelt en iets laat produceren, dat je het vermoedelijk ook gaat kopen en dat je er dan aan vastzit. De boodschap die de fractie van de Partij van de Arbeid vandaag geeft aan al de PvdA-kiezers die vanavond tv zitten te kijken is: wij hebben u belazerd, want in ons verkiezingsprogramma stond: wij doen het niet, maar wij doen het nu wel. Het spijt mij, mevrouw Hamer, maar uw kiezers zullen u hiervoor hard afstraffen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Wat u zegt, is gewoon niet waar. U zult dit ook niet kunnen volhouden. Het spijt mij, maar u zult nog heel lang met mevrouw Eijnsink moeten debatteren. Allereerst in 2010 over de vraag of wij testvliegtuigen gaan aanschaffen. In 2012 zult u moeten debatteren over wat er dan gebeurt. En vóór 2012 zullen er hierover ook nog heel wat debatten plaatsvinden. Ik kan mijn kiezers recht in de ogen kijken, want wij kopen vandaag geen testvliegtuigen en wij vervangen vandaag de F-16 niet. Wij hebben een aantal majeure wijzigingen doorgevoerd. Die hebben wij opgeschreven. Mijns inziens levert dat grote winst op voor de kiezers van de Partij van de Arbeid.

Mevrouw **Kant** (SP): Voorzitter, mag ik nog één vraag stellen voordat u mevrouw Halsema het woord geeft?

De **voorzitter**: Alleen als het om één vraag gaat, en niet om een hele reeks vragen.

Mevrouw **Kant** (SP): Naar aanleiding van haar laatste opmerkingen wil ik mevrouw Hamer nog een vraag stellen. Zij trekt nu eigenlijk de Nederlandse overheid verder in het JSF-moeras. Dat is wat zij doet. Zij zegt nu niet definitief ja. Maar niet definitief ja zeggen, is ook geen nee zeggen. Zij zegt dat de definitieve beslissing over de aanschaf van de JSF na de volgende verkiezingen zal worden genomen. Hoe geloofwaardig denkt zij dat haar kiezers het verkiezingsprogramma van de PvdA zullen vinden op het punt van de JSF? Tijdens de vorige verkiezingen heeft de PvdA beloofd uit het JSF-programma te zullen stappen. Bij de volgende verkiezingen gaat die partij dat misschien wel weer beloven. Denkt mevrouw Hamer dat de kiezers haar nog geloven?

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Inderdaad stond dat in ons verkiezingsprogramma. Wij hebben daarna een andere

Hamer

beslissing genomen op grond van nieuwe informatie. Toen hebben wij gezegd: wij willen de JSF een kans geven om zich te ontwikkelen. Dat hebben wij gedaan op dringend verzoek van de vakbeweging en het bedrijfsleven, omdat er werkgelegenheid mee was gemoeid. Daarom zijn wij in de ontwikkelfase gestapt. We hebben echter steeds gezegd dat we niet verder gaan met de testfase als blijkt dat die werkgelegenheid er niet uitkomt. Dat hebben we vandaag ook afgesproken. Als dat er niet uitkomt, gaan we ook niet verder. Tegen de tijd van de verkiezingen zal ik precies weten hoe het in elkaar zit en dat zal ik de kiezer dan ook heel goed kunnen uitleggen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Je kunt de JSF bepaald geen impulsaankoop noemen, na zoveel jaren bakkeleien. Alle kenmerken van een impulsaankoop zijn echter wel aanwezig. Een kenmerk van een impulsaankoop is dat je die niet nodig hebt of nog lang niet nodig hebt. Waar is de vijand? Wie is de vijand? Waar liggen onze nationale en grote internationale humanitaire bedreigingen? We weten dat die bedreigingen niet dezelfde zijn als in de twintigste eeuw, toen oorlog vooral de strijd tussen staten was. Veeleer hebben we nu te maken met geopolitieke spanningen door klimaatverandering, met plaatselijk etnische conflicten met grote internationale gevolgen en met terrorisme en nucleaire proliferatie.

Een kenmerk van een impulsaankoop is ook – omdat je deze niet nodig hebt – dat die irrationeel is. Een eerste logische stap zou zijn om een gedegen analyse te maken waarvoor ons militaire apparaat de komende decennia staat. Wat voor leger hebben we nodig? Wat willen we? Wat moet ons leger kunnen? Wat hoeft ons leger niet te doen? De logische vervolgstap daarop zou zijn om in alle openheid en na goed beraad de beste keuze te maken voor de beste prijs. Dat is ook precies wat de PvdA gisteravond en tot een uur geleden nog wilde: een logische volgorde met logische stappen. Je koopt namelijk niet voor miljarden aan straaljagers om de simpele reden dat je nu eenmaal bedacht hebt om voor miljarden straaljagers te kopen en je dat dus ook maar doet. Het zijn, verdorie, geen Senseoapparaten die je terugbrengt als ze verkalken. Toch is dat wat de CDA en in navolging de PvdA nu ook lijkt te gaan doen: straaljagers kopen alsof het Senseoapparaten zijn. Dit is irrationeel en in de richting van het CDA wil ik ook zeggen dat het schandalig is om het eigen irrationele koopgedrag te verbloemen met de klassieke coalitiedruk en machtspolitiek.

Een ander kenmerk van een impulsaankoop is dat het ook meestal een troostaankoop is. Dat lijkt hier ook aan de hand te zijn: toys for the boys and the girl; het kopen van een illusie van veiligheid en zekerheid in een wereld die zich niet door onze JSF laat beheersen, controleren of ordenen.

GroenLinks is tegenstander van de aanschaf van de JSF en ook tegenstander van het doorlopen van de testfase. Wij waren het altijd eens met de PvdA dat het ingaan van de testfase, het kopen van testtoestellen, ook betekent dat je vastzit aan de JSF. We wáren het met de PvdA eens, want wat een gênante voorstelling was dat zojuist. Er is geen nieuwe informatie vrijgekomen. Er zijn alleen machtspolitieke argumenten te geven voor de

draai die de PvdA het afgelopen halfuur heeft staan maken. De PvdA doet alsof het zelf iets nieuws introduceert, terwijl zij letterlijk, alleen in wat schimmiger bewoordingen, het voorstel overneemt dat gisteravond heel laat door staatssecretaris De Vries is gedaan. Letterlijk.

Ik heb een aantal vragen over het voorstel dat nu zo kafkaësk in de motie staat. Er wordt 113 mln. betaald voor het maken van een testtoestel. Is de Nederlandse staat daarmee juridisch eigenaar van het toestel? Naar mijn idee is dit wel het geval. Moet daarvoor een nieuw contract worden gesloten? Naar mijn idee is dit wel het geval, maar de motie zwijgt erover in alle talen. Betekent het dat in een nieuw contract ook een terugneemgarantie zal worden opgenomen voor de producten, omdat Nederland, althans de PvdA, na het eerste testtoestel er vanaf wil? Staat de deadline van 1 mei eigenlijk nog? Er leven dus veel vragen.

We hebben in ieder geval de motie van de PvdA wat willen opknappen, want die is ontzettend vaag. Het is ook opvallend dat die motie geen enkele opdracht bevat voor de regering. Er worden alleen maar wensen in uitgesproken van de Kamer. Die motie kennen wij als de meest zwakke motie die de Kamer kan indienen. Daarin komt namelijk tot uiting dat de Kamer een wens heeft, maar dat het kabinet kan doen wat het wil.

Ik dien de volgende motie in, om de PvdA een beetje te helpen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, geen verplichtingen voor de eerste tranche testtoestellen aan te gaan, zonder dat in een nieuw contract een terugneemgarantie van de producent is opgenomen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Halsema, Pechtold en Thieme. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 179 (26488).

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik moet natuurlijk ook even pro forma een vraag aan de premier stellen, want hij zit erbij. Ik stel hem dan ook de vraag die ik hem bij elke dreigende kabinetscrisis stel: waar was u? Waar was de regie de afgelopen tijd? Of was het de bedoeling dat de Partij van de Arbeid zo het moeras in liep?

Ik liet al merken dat ik een beetje te doen heb met de Partij van de Arbeid. Wij hebben dan ook een troostcadeautje voor de Partij van de Arbeid: een vliegtuigje. Daarbij merk ik op dat het ook nog een relatiegeschenk is van Lockheed Martin. Dat is op dit moment waarschijnlijk beter besteed aan de Partij van de Arbeid dan aan GroenLinks.

Ik heb de behoefte om te eindigen met het volgende citaat. "Terug naar het Binnenhof: daar wordt niets geleerd en alleen maar gepraat en om hete brij gedraaid. Dat is trouwens leerzaam om gade te slaan, maar wel vermoeiend, zeker als de terrassen lokken." Aldus Martin Brill.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. Het kabinetsbesluit om twee JSF-testtoestellen aan te schaffen kwam niet uit de lucht vallen. Onder minister-president Kok is in 2002 al besloten om mee te doen aan de ontwikkeling van de JSF. In het regeerakkoord van dit kabinet is afgesproken dat een memorandum zou worden ondertekend waarvan de aanschaf van testtoestellen een wezenlijk onderdeel is. Zo is het ook gegaan.

In januari boog het voltallige kabinet zich nog eens over de vraag of het verstandig is om nu de beslissing te nemen om twee testtoestellen aan te schaffen. Onze fractie deed het gisteren al, maar ik wil het graag hier herhalen: de SGP-fractie prijst het kabinet voor het heldere besluit dat toen is genomen. Geen getallen, geen getreuzel, geen vage compromissen. Er kwam een duidelijk en eensgezind besluit dat het wijs is om twee JSF-testtoestellen aan te schaffen. Financieel is er geen probleem, want het blijft keurig netjes binnen het budget. De uitkomst van de inmiddels geactualiseerde kandidatenvergelijking leverde geen enkele contra-indicatie op, niet wat betreft prijs, kwaliteit of levertijd. Geen enkel sein staat op rood. Om die reden konden en kunnen wij het kabinetsbesluit dan ook met overtuiging steunen. De staatssecretaris heeft dat besluit gisteren krachtig en helder verdedigd. De minister van Economische Zaken heeft vervolgens met concrete cijfers toegelicht dat afblazen van het meedoen aan de testfase economisch onverantwoord zou zijn. Dat zou veel geld en banen kosten.

Er dreigde een patstelling omdat de PvdA-fractie niet kon instemmen met dit kabinetsbesluit. Wij waren er zeer bezorgd over dat het meedoen aan de testfase daardoor gevaar zou lopen en dat de "order van de dag", het verwerven van het eerste testtoestel, niet zou doorgaan. Wat wilde de PvdA dan? Zij gaf duidelijk aan de aanschaf van het testtoestel te willen koppelen aan een actuele adequate kandidatenvergelijking. Niet het kabinet, maar de PvdA-fractie wilde zo graag de koppeling met de definitieve afweging van kandidaten. Dat was de patstelling. Het is goed dat men daar is uitgekomen.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Weet u ook waarom wij dat zo graag wilden?

De heer **Van der Staaij** (SGP): De PvdA-fractie wilde dat graag omdat het toch gaat over een nieuwe stap in het JSF-proces en zij het nodig vond om al een soort voorschotje te nemen op de kandidatenvergelijking, die nodig is voor de definitieve besluitvorming.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik zal het u nog preciezer uitleggen. Wij wilden dat graag, omdat in het regeerakkoord staat dat wij in 2010 twee beslissingen moeten nemen: over de testfase en over de definitieve aanschaf. Met het besluit van vandaag, zoals in de motie is vastgelegd, is de koppeling tussen deze twee zaken dus losgelaten. Daarmee is voor ons de noodzaak om deze twee dingen met elkaar in verband te brengen, ook weggevallen. Daarom kunnen wij dit nu doen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik heb het niet anders begrepen – dat is door de staatssecretaris gisteren ook nog helder aangegeven – dan dat de inhoudelijke koppeling tussen de beslissing over de testfase en de

definitieve aanschaf er helemaal niet was. De verwarring is juist ontstaan, doordat onder andere op verzoek van de PvdA-fractie de kandidatenvergelijking, die voor de definitieve besluitvorming nodig was, naar voren is getrokken. Zo stond het echter niet in het regeerakkoord en de PvdA-fractie heeft daarmee haar eigen verwarring gecreëerd. Ik ben blij dat dit er nu weer is uitgehaald door diezelfde PvdA-fractie en dat is gezegd: laten wij de kandidatenvergelijking nu hierbuiten laten.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Dit was gedaan, omdat op hetzelfde moment in hetzelfde jaar zou moeten worden besloten. U en een groot deel van de Kamer hebben hiermee ingestemd. Wij hebben dit nu ook kunnen lostrekken – ik ben blij dat u daar ook blij om bent – omdat de besluitvorming over de vervanging naar 2012 is geschoven.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Oorspronkelijk stond in het regeerakkoord – ik heb het toevallig bij mij, omdat ik het altijd op zak heb, zoals mevrouw Hamer zal begrijpen – dat in 2009 de besluitvorming plaatsvindt over de contractondertekening voor de definitieve aanschaf van testtoestellen en dat pas later op basis van onder meer herijkingen het definitieve besluit over de aanschaf zal worden genomen. Mijn conclusie is niettemin dat het goed is dat men eruit is gekomen en dat de verwarrende koppeling met de kandidatenvergelijking er in feite weer is uitgehaald. Ik beklemtoon nogmaals dat het goed is dat men eruit is gekomen, omdat wij ons oprecht zorgen maakten over de vertraging die zou kunnen ontstaan in het meedoen aan de testfase. Het is een heel ingewikkelde motie geworden; in feite is zij een aanpassing van het regeerakkoord. Wij hebben het kabinet nog niet gehoord, maar ik heb goede hoop dat het kabinet met de tekst van deze motie zal kunnen leven en instemmen. Ik concludeer dat wij, als alle ingewikkeldheden buiten beschouwing worden gelaten, gewoon meedoen met de testfase in ruil voor uitstel van de definitieve besluitvorming met twee jaar. Volgens mij is dat de essentiële kern van dit besluit. De SGP-fractie is blij dat gewoon aan de testfase wordt meegedaan. De positieve kant van de zaak is dat deze gewoon kan doorgaan zoals was beoogd. Wij zijn echter bezorgd over het uitstel van de definitieve besluitvorming met twee jaar, maar dat is kennelijk de prijs die ervoor moet worden betaald.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik begrijp het, maar ik ga uw enthousiasme nog een beetje temperen. U denkt namelijk dat er gewoon kan worden doorgegaan, maar ik raad u aan om de motie toch nog een keer te lezen. Er staat immers heel nadrukkelijk dat pas volgend jaar wordt besloten – dan is dat ook pas mogelijk – tot het kopen twee vliegtuigen en of al dan niet met de testfase wordt doorgegaan. Het spijt mij.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Mevrouw Hamer zegt terecht dat er pas volgend jaar wordt besloten of definitief wordt doorgegaan, maar niet of wordt gestart. Ik ben blij dat het starten en meedoen met die testfase niet wordt uitgesteld. In de brief van 16 januari over het kabinetsbesluit heeft de staatssecretaris de Kamer meegedeeld: ik ben voornemens na overleg met uw Kamer eind april 2009 de verplichting aan te gaan voor de verwerving van het eerste testvliegtuig. Dat was de order van de dag en die gaat door; wij zijn daar blij mee.

Van der Staaij

Wij zijn wel bezorgd over het besluit tot twee jaar uitstel. Kan dat zomaar, want dat tijdschema was toch niet zomaar opgesteld? Hangt daar een prijskaartje aan? Welke nadelen kunnen er kleven aan een uitstel van twee jaar?

Ik rond af. De staatssecretaris begon gisteren zijn betoog met een verwijzing naar Michiel de Ruyter. Ik was vandaag even bang dat de PvdA-fractie voor een andere zeeheld zou kiezen, Van Speijk, die de historische woorden sprak: dan liever de lucht in. Maar gelukkig kan gewoon het eerste testtoestel de lucht in.

□

De heer **Rutte** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Wat een monsterlijk compromis tussen CDA en Partij van de Arbeid! Sinds wanneer is iets laten maken en daarvoor betalen iets anders dan kopen? Het is alsof u, kabinetsleden, een heel groot beest hebt gekocht, een beest met dikke poten, een dikke huid en een heel lange slurf en dat u hebt afgesproken: wij zullen het geen olifant noemen. Dit is als een joint roken zonder te inhaleren. Dit is inderdaad zwemmen zonder nat te worden. Dit is het kabinet van de hoge lonen en de lage prijzen.

Mevrouw de voorzitter. Dit zou allemaal heel geestig zijn als wij ons niet in buitengewoon zware tijden bevonden. Het IMF heeft inmiddels voorspeld dat de Nederlandse economie zal krimpen met een percentage dat ongekennd is en dat zich sinds de negentiende eeuw niet heeft voorgedaan. Tegen die achtergrond struikelt dit kabinet van crisis naar crisis. De mensen maken zich zorgen om hun loon, om hun baan en hun pensioen en zij maken zich zorgen om hun huis. En dan is er het kabinet-Balkenende IV met elke dag een nieuw regeerakkoord, maar zonder besluiten.

Men zou toch menen dat het kabinet inmiddels aardig wat ervaring heeft opgedaan met crisismanagement. Ik noem het ontslagrecht, het gestuntel met het Irak-onderzoek, het gedoe met de kilometerheffing en de weinig verheffende discussie over de AOW. Overigens, is overwogen om mevrouw Jongerius te vragen om nog eens indringend naar het JSF-dossier te kijken? Anders zou ik deze suggestie graag onder de aandacht van het kabinet brengen.

Het kabinet moet wel blijven oefenen met crisisbestrijding, want het kan niet alles voor zich uit blijven schuiven. Dit najaar dreigt een explosief mengsel te ontstaan. De AOW komt weer aan de orde, het Irak-onderzoek komt dit najaar ook aan de orde en het kabinet moet de begroting voor 2010 opstellen. Ik hoop dat deze keer met iets meer realisme naar de feiten en de cijfers wordt gekeken, en dat alles tegen de achtergrond van de naderende gemeenteraadsverkiezingen.

Deze staatssecretaris meent niet alleen dat congressen geen straaljagers kopen, maar dat dat ook geldt voor fracties. Het probleem is echter dat het er steeds meer naar uit gaat zien dat niet alleen congressen en fracties, maar ook kabinetten geen straaljagers kopen.

□

De heer **Pechtold** (D66): Voorzitter. Mijn dag werd vandaag flink in de war geschopt, maar het was mooi weer en tijdens een van de vele, vele crisisoverleggen van het kabinet ben ik maar even de boekenmarkt op gelopen. Ik zag een boek liggen met de titel: Illusies en

incidenten in de luchtvaart tot 1940. Ik dacht: zal ik dat kopen om vanavond aan de staatssecretaris te geven? Maar ik had toch meer het idee: hij schrijft na vanavond deel 2 wel.

Voorzitter. Ik had een argumentatie voorbereid waaruit zou volgen dat wij de testtoestellen niet moeten kopen, niet betalen, niet moeten leasen, niet moeten huren en niet met zegeltjes bij elkaar moeten sparen. Mijn argumenten zijn en waren precies dezelfde als de argumenten die de PvdA gisteren in het debat opvoerde. Er is sprake van niet bindende informatie van fabrikanten en er is het reële risico dat de kwaliteit van de JSF niet kan worden waargemaakt. Informatie is geheim en er is dus geen publiek debat. Er is niet een gedegen kandidatenevaluatie en de informatie over milieuaspecten, zoals over geluid, ontbreekt tot op dit moment. De kandidatenevaluatie mist de vergelijking met de Super Hornet en er ontbreekt informatie over de endlife update van de F-16. Ondertussen zijn wij weer een dag getwitterd verder.

Ik heb de kandidatenvergelijking gemist in het verhaal en in de motie van mevrouw Hamer. Er wordt niets meer gezegd over de Super Hornet en over de endlife update. Ondertussen is dit deel van het regeerakkoord overboord gegooid. Mañana beslist het kabinet, in 2012. Maar ja, dan is de termijn van dit kabinet voorbij. Het gaat nu net als bij de discussie over de kilometerheffing, over de vliegtaks en over de vele andere ambities uit de prospectus Samen. Waarom weer zo moeilijk? We kopen en we betalen een vliegtuig, maar we kiezen kennelijk later. Ik kan het nog steeds niet helemaal uitleggen, maar ik stel toch maar mijn vraag aan het kabinet.

Gaat het kabinet de motie van de coalitie uitvoeren? Terecht werd door een van mijn collegae gezegd: in de motie wordt verzocht. Ik vraag mij af of het kabinet de motie gaat uitvoeren. Toch een testvliegtuig, is dat op voorwaarde dat er een nieuwe kandidatenvergelijking komt? Nemen wij in een dergelijke vergelijking ook de Super Hornet mee, zoals gisteren nog werd geëist door de PvdA, en het onderzoeken van de endlife van de F-16?

Zoals mijn fractie gisteren heeft aangegeven, zijn wij niet tegen participatie van de Nederlandse luchtmacht in het hoogste geweldspectrum. Ook zien wij de voordelen van samenwerking met internationale partners die gebruik maken van hetzelfde materieel. Dit betekent dat wat ons betreft de aanschaf van de JSF ook helemaal niet van tafel is. De onderhandelingen houden wat mij betreft ook helemaal niet op. Lockheed en Saab willen volgend jaar en het jaar daarna ook nog wel vliegtuigen verkopen, maar ik zie echt niet hoe de handelingen van mevrouw Hamer onze onderhandelingspositie beter hebben gemaakt. Ze zei zojuist bij interruptie dat wij er nu een kopen, al is het een soort assemblagepakket. Ze zei dat wij volgend jaar de tweede zullen kopen, maar dat we het echte besluit pas in 2012 nemen. "We" zijn dan onze opvolgers.

Waar was de premier? Afwezig! Ik dacht even, zouden ze daar in Zweden, zou Saab zo machtig zijn dat ze de Zweedse koning in staat stellen om de premier drie dagen van het politieke toneel te houden?

De staatssecretaris maakte graag een vergelijking met Michiel de Ruyter. Volgens overlevering heeft Michiel de Ruyter de Fransen met één boot uit de Cariben weten te jagen. Ik weet niet of je met een aanbetaald vliegtuig vandaag de dag hetzelfde kunt doen. Ik hoop dat wij na vandaag de discussie wat meer over onze internationale

Pechtold

strategie zullen voeren en ook wat meer over de rol van Nederland in Europa.

Mevrouw **Hamer** (PvdA): Ik had even de stille hoop dat de heer Pechtold het begrepen had toen wij samen het spel speelden over de aanschaf van de auto. Ik wil graag dat hij mij goed citeert. Ik heb niet gezegd dat we in 2010 twee testvliegtuigen aanschaffen. Ik heb gezegd dat we in 2010 beslissen of we dat zullen doen.

De heer **Pechtold** (D66): Ik heb begrepen dat we vandaag beslissen dat we betalen voor iets wat nu in Amerika wordt gemaakt. U maakte zojuist ook al een fout. U zei namelijk dat er op dit moment helemaal geen JSF's zijn. Er zijn er al dertien, hè staatssecretaris? Er zijn al dertien JSF's. U moet niet doen of je alleen nog maar iets in een tekentafelmodel kunt kopen. Nee, u geeft vandaag, morgen zal dat blijken, het kabinet de mogelijkheid om zo'n ding te laten maken en u betaalt ervoor. In een interruptie zei u zojuist dat voor volgend jaar hetzelfde geldt. Dan praten we er weer over, alleen het definitieve besluit ligt over de grens van deze kabinetsperiode heen.

Ik dien een motie in om de kandidatenvergelijking wat scherper te formuleren. Mevrouw Halsema probeerde dat ook al.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening dat een nieuwe kandidatenvergelijking gewenst is vanwege de onzekerheden die bestaan in de recente vergelijking;

overwegende dat deze nieuwe kandidatenvergelijking transparant, objectief en actueel moet zijn;

verzoekt de regering, in een nieuwe kandidatenvergelijking ten minste de volgende elementen mee te nemen:

- een volledige en actuele geluidsanalyse;
- een vergelijking met de Super Hornet, zoals andere landen die hun F-16 vervangen ook hebben gedaan;
- een zorgvuldig onderzoek naar de end life update van de F-16,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Pechtold. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 180 (26488).

De heer **Pechtold** (D66): Omdat mevrouw Hamer eenzijdig voor de JSF-industrie is beïnvloed door mevrouw Halsema, heb ik een Saabje meegenomen, dan kan zij een goede kandidatenvergelijking maken.

De **voorzitter**: U krijgt vandaag wel veel cadeautjes, mevrouw Hamer.

□

De heer **Van Geel** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Er heeft gisteren een marathondebat van bijna negen uur plaatsgevonden en het is duidelijk dat het CDA ervan overtuigd is dat de F-16 op termijn vervangen moet worden na 30 jaar trouwe dienst. Een- en andermaal hebben wij dat naar voren gebracht. Wij hebben nooit onder stoelen of banken gestoken dat luchtsteun cruciaal is voor onze militairen. Ons uitgangspunt is ook altijd geweest: het beste toestel voor de beste prijs met de beste kansen voor de industrie. En Nederland, laten wij dat even vaststellen, neemt sinds 2002 deel aan het JSF-project.

Nu staan we voor een beslissing over een vervolgstap voor deelname aan een internationale testfase. Het kabinet heeft daartoe op 16 januari jongstleden besloten. Nu is het aan ons, de Kamer, om een oordeel te geven over dit besluit. Natuurlijk zijn er buitengewoon intensieve discussies gevoerd, er zijn meer dan 2400 vragen gesteld, vele brieven en rapporten ontvangen, hoorzittingen gehouden, werkbezoeken gehouden, inclusief een kandidatenvergelijking. Wij hebben steeds aangegeven dat de deelname aan de testfase wat ons betreft verantwoord is. Het is namelijk van belang voor de kennis- en ervaringsopbouw van Nederland, voor onze vliegers, voor onze technici. Ook opleiding is van belang en nodig. Bovendien hebben wij vorig jaar een handtekening gezet onder een MoU. Betrouwbaarheid, geloofwaardigheid en commitment van Nederland is van belang, ten opzichte van partnerlanden en ten opzichte van het bedrijfsleven. Bedrijven staan voor ingrijpende langetermijnbeslissingen, investeringen in fabrieken en in opleiding van het personeel. Het gaat hier uiteindelijk om duizenden arbeidsplaatsen.

Mevrouw de voorzitter. Wij hebben ook gisteren gezien dat er na negen uur debat verschillen zijn in de waardering van de gegevens en van de feiten. In de motie die mevrouw Hamer mede namens het CDA heeft ingediend, is getracht om verschillen te overbruggen. Wij hebben deze motie om drie redenen ondersteund. Ten eerste constateer ik dat wij als deze motie door de Kamer wordt aangenomen de verplichting aangaan voor de eerste tranche van de productie van een testvliegtuig. Dat is een belangrijk signaal in de richting van de betrokken partners, maar ook in de richting van het bedrijfsleven. Mijn fractie vindt het voorts verstandig dat tegelijkertijd een ijkmoment is ingebouwd voor de aanschaf van een tweede testvliegtuig, immers de geluidscontouren en de prijs zijn nog niet bekend. Tot slot vindt de CDA-fractie het te billijken dat het definitieve aanschafbesluit in 2012 plaatsvindt, mede in samenhang met de economische crisis op dit moment.

De heer **Pechtold** (D66): Dat laatste deel is volstrekt duidelijk, maar kunt u mij in uw eigen woorden aangeven wat dit kabinet, als het de rit uitzit, de komende twee jaar gaat doen?

De heer **Van Geel** (CDA): Ik herhaal maar dat wij allereerst, uiteraard zoals in de motie is aangegeven en ik zie graag dat het kabinet die motie overneemt ...

De heer **Pechtold** (D66): Graag in uw eigen woorden ...

De heer **Van Geel** (CDA): Ik heb het over het aangaan

Van Geel

van verplichtingen die nodig zijn voor de eerste tranche van de productie van een testvliegtuig. Dat gaat het kabinet nu doen. Dat is een.

De heer **Pechtold** (D66): Kopen wij dan een vliegtuig ja of nee?

De heer **Van Geel** (CDA): U mag het noemen zoals u wilt.

De heer **Pechtold** (D66): Dus als ik zeg dat we er een kopen, dan mag dat?

De heer **Van Geel** (CDA): Ik ga over mijn eigen woorden. Wij geven het kabinet de ruimte voor het aangaan van verplichtingen die nodig zijn voor de eerste tranche van de productie van een testvliegtuig. Dat is een. Ten tweede ...

De heer **Pechtold** (D66): Voorzitter. Mogen we het een voor een doen.

De **voorzitter**: Ik vind het zo fijn dat u over uw vragen gaat en dat de heer Van Geel over zijn antwoorden gaat.

De heer **Pechtold** (D66): Maar voorzitter, dit is nu precies waar het om gaat. Eerst zegt de heer Van Geel: u mag het in uw eigen woorden doen; toen deed ik dat en toen zei hij: ik ga over mijn woorden.

De **voorzitter**: Het is toch allebei waar?

De heer **Pechtold** (D66): Ja, dat is allebei waar, maar we komen zo geen stap verder. Mijn vraag is: kopen we nu een vliegtuig ja of nee?

De heer **Van Geel** (CDA): Ik heb aangegeven – en dat herhaal ik – dat wij de ruimte geven voor het aangaan van verplichtingen die nodig zijn om zo'n vliegtuig te produceren, niet meer en niet minder. U kunt nog vier keer vragen naar de kwalificaties, maar dit is de kwalificatie die ik daaraan geef en zal blijven geven. Ten tweede ...

De heer **Pechtold** (D66): Toch blijf ik, met toestemming van de voorzitter, graag nog bij het eerste punt. Wij gaan de verplichtingen aan. Dat betekent ook dat je daarvoor geld geeft. Dus je vraagt iemand iets en je geeft daar geld voor. Klopt dat?

De heer **Van Geel** (CDA): Ja.

De heer **Pechtold** (D66): Dus dat is: je betaalt. Dat is: je koopt.

De heer **Van Geel** (CDA): Ik zei: verplichtingen aangaan.

De heer **Pechtold** (D66): Verplichtingen aangaan is betalen en dat is kopen.

De heer **Van Geel** (CDA): U kunt het nog vier keer vragen en dan zal ik vier keer hetzelfde antwoord geven. Verplichtingen kunnen worden aangegaan om ervoor te zorgen dat zo'n vliegtuig gebouwd kan worden in de tranche die nu aan de orde is, niet meer en niet minder.

De heer **Pechtold** (D66): Op dit moment worden in Amerika JSF's gemaakt. Er zijn er, meen ik, al een stuk of dertien. Dus je maakt het mogelijk dat nummer veertien nu gemaakt wordt. U zegt dat we verplichtingen aangaan.

De heer **Van Geel** (CDA): Ja, om dat mogelijk te maken.

De heer **Pechtold** (D66): U zegt: je betaalt, want je maakt geld over. Op zijn Nederlands heet dat "je koopt".

De heer **Van Geel** (CDA): Wat voor kwalificaties u daaraan geeft, is uw zaak. Voor de vierde keer: het kabinet mag op basis van deze motie, als zij aangenomen wordt, verplichtingen aangaan in het contract om te komen tot deelname aan de productie in die eerste fase van een testvliegtuig.

De heer **Pechtold** (D66): Dan even een juridische vraag. Hebben wij dadelijk een eigendom bij Lockheed staan?

De heer **Van Geel** (CDA): Wat noodzakelijk is voor de aankoop, nee niet de aankoop maar de productie – laat ik dat maar voor de tiende keer herhalen – van de eerste tranche testvliegtuigen, zullen wij straks precies van de staatssecretaris horen. Wij geven de ruimte om de verplichtingen aan te gaan om tot die productie over te gaan. Ik hoor straks samen met u van de staatssecretaris wat erbij hoort om dat te kunnen doen.

De heer **Pechtold** (D66): U hebt de hele dag onderhandeld over een tekst. De verplichting aangaan voor een productie is – dat zijn wij zojuist samen overeengekomen – betalen. Ik vertaal dat, maar dat is een heel grove stap, met "kopen". Ik vraag u of zich juridisch gezien een eigendom van de Nederlandse staat bij Lockheed Martin bevindt als je deze verplichting aangaat.

De heer **Van Geel** (CDA): Wij zullen straks ...

De heer **Pechtold** (D66): Nee, ik vraag het aan u.

De heer **Van Geel** (CDA): Wij zeggen: de verplichting om tot de productie over te gaan. Wij horen van de staatssecretaris wat erbij hoort om tot die productie over te gaan. Daar is geen woord Frans, Duits of Engels bij. Het gaat om het aangaan van een verplichting.

De heer **Pechtold** (D66): Als u het kunt samenvatten, dan zijn wij eruit. Ja, ja, maar dat kunt u ook nog niet. Wij gaan dus verplichtingen aan. Dat heet "betalen". Daarover zijn wij het eens. Ik vertaal dat met "kopen" en neem dat voor mijn rekening. Wij hebben juridisch eigendom op het moment dat Lockheed Martin daar gaat produceren. Zij zijn daar aan het produceren. Ik neem aan dat zij ons niet ergens op de wachtlijst van het jaar tweeduizendzoveel zetten. Zij gaan dat vliegtuig waarvoor wij verplichtingen zijn aangegaan, dit jaar produceren.

De heer **Van Geel** (CDA): Als u nou de motie eens zou bekijken, dan ziet u dat daarin staat "voor de productie van de eerste tranche testvliegtuigen". Dat is toch helder? Daar staat niet tweede fase of derde fase. Het gaat om de eerste fase testvliegtuigen.

Van Geel

De **voorzitter**: Mijnheer Pechtold, toch stel ik voor dat u naar het tweede deel overgaat.

De heer **Pechtold** (D66): Het begint een beetje erop te lijken dat mevrouw Hamer hier degene is die het echt over de horizon heeft weten te drukken. Als ik u was zou ik iets duidelijker vertellen wat wij nou precies voor dat geld gaan krijgen. Want hoeveel geld is ermee gemoeid, mijnheer Van Geel?

De heer **Van Geel** (CDA): Volgens mij is dat een bedrag in een orde van grootte van ruim 100 mln., zoals mevrouw Hamer ook heeft gezegd. Dat zullen wij straks precies van de staatssecretaris horen.

De heer **Pechtold** (D66): Iets van 100 mln. En laat nou één vliegtuig 113,2 mln. kosten! Dus, wij gaan verplichtingen aan, wij maken een bedrag over dat nagenoeg gelijk is aan de kostprijs van het eerste vliegtuig en dat de staatssecretaris in zijn brief van vorige week heeft genoemd. Klopt dat?

De heer **Van Geel** (CDA): Zoals aangegeven: er zijn drie landen die meedoen aan de eerste fase van de productie van testvliegtuigen. Wij zijn er daar een van. Wij gaan daar verplichtingen voor aan. Wij hebben net aangegeven dat het kabinet van ons de ruimte krijgt om dat te doen. Punt uit.

De heer **Pechtold** (D66): Ik vat het volledig voor eigen rekening in mijn eigen woorden samen. De staatssecretaris gaat nu een bedrag overmaken ter grootte van het bedrag dat één vliegtuig kost. Daarvoor hebben wij juridisch gezien dadelijk in Amerika een vliegtuig staan. Voor de mensen die meeluisteren zou je dat kunnen ondertitelen met "wij kopen een vliegtuig".

Nu is het de vraag wat wij daarna gaan doen. Want er komt een kandidatenvergelijking. Volgend jaar staat het tweede vliegtuig gepland.

De heer **Van Geel** (CDA): Nee, er komt geen kandidatenvergelijking. Volgend jaar wordt besloten, zoals is aangegeven, of wij met de testfase meedoen.

De heer **Pechtold** (D66): En op basis waarvan besluiten wij dat dan?

De heer **Van Geel** (CDA): Op grond van de criteria die in de motie zijn genoemd.

De heer **Pechtold** (D66): Maar dat doen wij zonder kandidatenvergelijking?

De heer **Van Geel** (CDA): Voor wat betreft deze periode in 2010, voor de testfase, wel. Dat staat er toch? "Spreek uit dat in 2010 de definitieve keuze voor de deelname aan de testfase gemaakt kan worden óf besloten kan worden tot beëindiging van deelname ..." Of het voortzettend daarvan en overgaan tot de testfase. Dat staat er.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Om het niet onnodig ingewikkeld te maken, merk ik op dat de term "het aangaan van de verplichting voor de verwerving van het eerste testvliegtuig" ook in de kabinetsbrief van januari

stond. U spreekt hier toch helemaal geen nieuwe tekst uit? Heb ik dat goed begrepen of zie ik dat verkeerd?

De heer **Van Geel** (CDA): Collega Pechtold en u kunnen het vijf of zes keer vragen, maar ik blijf bij de ruimte die wij het kabinet op basis van deze motie geven om de verplichtingen aan te gaan om mee te doen met de productie van de eerste fase testvliegtuigen. Niet meer en niet minder. Wat dat precies in juridisch en financieel opzicht zal inhouden, zult u straks, denk ik, van de staatssecretaris horen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): De heer Pechtold vroeg of u kon zeggen wat dit precies betekent. Ik vraag u niet wat dit precies betekent. Ik vraag alleen of het klopt dat wat u zegt, eigenlijk heel goed spoort met wat in het kabinetsbesluit van januari staat. Daarin zegt de staatssecretaris namelijk letterlijk: ik ben voornemens om eind april 2009 de verplichting aan te gaan voor de verwerving van het eerste testvliegtuig.

De heer **Van Geel** (CDA): De eerste conclusie die wij hier trekken, is om verplichtingen aan te gaan. Ik heb aangegeven dat de definitieve besluitvorming over de testfase volgend jaar is. Dat is natuurlijk anders. Ik heb ook aangegeven dat wij proberen bruggen te slaan tussen verschillende opvattingen. Dat is anders dan de bedoeling was. Dat hebben wij ook geaccepteerd.

Het is heel helder, maar ik zal het nog een keer zeggen. Wij geven de ruimte om verplichtingen aan te gaan voor de productie van die eerste tranche van testvliegtuigen. Die ruimte krijgt het kabinet. De staatssecretaris zal straks ingaan op de precieze financiële en juridische positie en wat hij nodig heeft om dat te kunnen doen. Dat zullen wij van hem horen.

Mevrouw Hamer heeft terecht gezegd dat wij volgend jaar een besluit nemen over de deelname aan de testfase, waarvoor zoals bekend twee vliegtuigen nodig zijn. De criteria daarvoor zijn genoemd in de motie. Ik heb gezegd dat ik het verstandig vind om dat op dat moment te doen, omdat wij ook graag willen weten wat de definitieve prijs is en hoe het met de geluidscontouren zit.

Ik heb ook gezegd, en dat is het derde component van het verhaal, dat te billijken valt dat de definitieve besluitvorming over de aanschaf van de vliegtuigen in 2012 plaatsvindt. Dat is niet waar onze voorkeur naar uitgaat, maar dat valt te billijken. Dat is volkomen transparant en helder.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik ben blij dat de heer Van Geel in zijn antwoord ook de zin zei die in de brief van januari volgt op de zin die ik net citeerde, namelijk: Het aangaan van de verplichting voor het tweede testtoestel is voorzien voor februari 2010.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik weet niet wat er in één nacht kan gebeuren; het is heel moeilijk te volgen. Als ik u mag samenvatten, is wat de Partij van de Arbeid claimt te hebben binnengesleept, dat wij bijna net zo veel geld gaan investeren als wij zouden doen wanneer wij een testvliegtuig zouden aanschaffen, alleen krijgen wij dat testvliegtuig niet. Heb ik het zo goed samengevat?

De heer **Van Geel** (CDA): U kunt samenvatten wat u wilt, maar ik blijf over mijn eigen woorden gaan. Ik zeg dat

Van Geel

wij de ruimte geven om mee te doen aan de productie van het testvliegtuig. Nogmaals, wij zullen straks van de staatssecretaris horen wat de precieze financiële en juridische implicaties zijn om dat te kunnen doen.

Mevrouw **Kant** (SP): Ho, ho, u zegt: wij geven ruimte, maar ik geloof dat producenten die ruimte van Nederland helemaal niet nodig hebben. Zij bepalen zelf wel wat zij gaan produceren. U betaalt er meer dan honderd miljoen voor. Dat is toch wat er vandaag gebeurt? Dat wij dus verder worden getrokken?

De heer **Van Geel** (CDA): Dat heet verplichtingen aangaan.

Mevrouw **Kant** (SP): Ja, verplichtingen aangaan, met andere woorden, we worden verder getrokken in het moeras van de ontwikkelingsfase van de JSF-straaljager. Dat is wat hier gebeurt, terwijl de Partij van de Arbeid het gisteren deed voorkomen dat dit niet zou gebeuren.

De heer **Van Geel** (CDA): Wij vinden het een buitengewoon verstandig besluit om mee te doen met de productie van de eerste tranche van dat testvliegtuig. Dat vinden wij helemaal geen moeras, maar wij vinden dat een buitengewoon verstandig besluit. Ik heb al gezegd dat wij in de richting van het bedrijfsleven en de partners een duidelijk signaal geven dat wij een betrouwbare partner zijn en meedoen met de productie van de eerste tranche van die testvliegtuigen. Dat vind ik een volkomen heldere, transparante manier van werken. Welke kwalificaties u eraan geeft, moet u zelf weten. Dat heeft niets te maken met een moeras, maar met een verstandig besluit op dit moment. Geen tijd verliezen, gewoon verstandig, stap voor stap tot besluitvorming komen. Die stappen zijn keurig in deze motie neergezet.

Mevrouw **Kant** (SP): Precies, zo komen wij ergens. Ik weet dat u dat vind. Wij verschillen enorm van mening of die stap verstandig is of niet. In tegenstelling tot wat wij gisteren dachten, is vandaag duidelijk geworden dat de Partij van de Arbeid mee verdergaat in een volgende stap in het project JSF.

De heer **Van Geel** (CDA): U hebt daarover uitgebreid met mevrouw Hamer gediscussieerd. Ik heb aangegeven dat ik buitengewoon blij ben dat wij tot deze opstelling zijn gekomen, om in drie fasen erover te discussiëren en besluiten te nemen. Ik heb de termen "verstandig" en "te billijken" gebruikt. Dat geeft ook aan dat onze voorkeur op sommige punten anders was, maar met deze lijn kunnen wij buitengewoon goed leven, omdat snelheid hier gepaard gaat met zorgvuldigheid als het gaat om de besluitvorming. Dat vinden wij prima.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik stel dan aan u de vraag of dit een pas op de plaats is of een stap verder in het project JSF.

De heer **Van Geel** (CDA): Als je het kabinet ruimte geeft om verplichtingen aan te gaan om mee te doen aan de productie van vliegtuigen, en ik herhaal dat tot de plaat grijs is gedraaid, dan is dat niet zonder betekenis.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Ik heb heel goed geluisterd naar mevrouw Hamer, uw coalitiepartner. Zij wilde mij garanderen dat wij voor maximaal 20 mln. het schip in

gaan. U zegt daarover helemaal niets. U laat het aan de staatssecretaris over om een financiële verplichting aan te gaan. Zegt u hetzelfde als mevrouw Hamer? Gaan wij voor maximaal 20 mln. het schip in of betalen wij het volle pond?

De heer **Van Geel** (CDA): Ik weet niet precies de formulering en de bedragen, maar het is duidelijk dat wij met het deel dat in de motie staat aansluiten bij wat de staatssecretaris gisteren aan het eind van het debat heeft verwoord.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Ik vind het vreemd dat u het niet precies weet en mevrouw Hamer wel. Zij zegt tot vier, vijf keer toe dat het maximaal 20 mln. is. U zegt dat u het niet weet. Dat is vreemd. Staat u nu wel op één lijn of niet?

De heer **Van Geel** (CDA): Dat heeft niets te maken met de hoogte van het bedrag. Gisteren heeft de staatssecretaris aan het einde van de discussie aangegeven dat hij mogelijkheden ziet om van de testfase af te zien wanneer er een besluit wordt genomen om de testfase niet in te gaan, dat dit een kostprijs met zich meebrengt, dat dit mogelijk is en dat hij bereid is dit te doen. Dat is de knip waarover het is gegaan. Dat element staat in deze motie, niet meer en niet minder.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Dan denk ik toch dat mevrouw Hamer slecht weet waarmee zij akkoord gaat, want de heer Van Geel houdt de mogelijkheid open dat het meer is dan 20 mln. Ik zou zo'n coalitiepartner niet willen.

De heer **Rutte** (VVD): Klopt het dat de CDA-fractie bij de formatie van het kabinet zeer hechtte aan definitieve besluitvorming in 2010 over de aanschaf van de JSF-toestellen?

De heer **Van Geel** (CDA): Ik ken het regeerakkoord op dit punt uit mijn hoofd. Er staat overigens niet alleen de JSF in genoemd, er staat ook de vergelijking met andere toestellen bij vermeld. Dit voor de volledigheid, want u citeert niet het hele akkoord, neem ik aan. Dat staat er. Daaraan hechten wij zeer. Ik heb gezegd dat het te billijken valt dat dit besluit wordt opgeschoven in de tijd. Daarmee is niets mis. Ik heb ook de argumentatie gegeven waarom dit voor ons uiteindelijk acceptabel is.

De heer **Rutte** (VVD): Ik vond de argumentatie flinterdun. U verwees hierbij naar de economische crisis, terwijl door u en anderen is gezegd dat juist dit soort investeringen van belang kunnen zijn in een periode waarin de economie het moeilijk heeft.

De heer **Van Geel** (CDA): Nee, nee.

De heer **Rutte** (VVD): Dus ik vind het een zeer gezocht argument en ik ben ervan overtuigd dat u dit zelf ook vindt. Vindt u het niet een enorme nederlaag als CDA-fractie dat het besluit over de kabinetsperiode heen wordt getild naar 2012, terwijl u in het regeerakkoord besluitvorming tijdens deze kabinetsperiode had geregeld?

De heer **Van Geel** (CDA): Ik heb gezegd dat dit te billijken valt. Bovendien wil ik een misverstand wegwer-

Van Geel

ken. De aanschaf van vliegtuigen speelt zich niet in één jaar af. Daar gaan jaren en jaren overheen in een lange termijn. Nogmaals, wij vinden te billijken dat deze afspraak nu wordt gemaakt.

De heer **Rutte** (VVD): Precies en daarmee is het argument dat u ook moet kijken hoe het staat met de economische crisis echt quatsch. Dat slaat helemaal nergens op. Ik stel het volgende vast en wil graag uw reactie. De PvdA-fractie wordt nu de JSF in gerommeld. Zij heeft een akkoord gegeven op de volgende stap in de ontwikkeling. De CDA-fractie is vanavond ook verliezer want zij had geregeld dat nog in deze periode het toestel zou worden gekocht. Inmiddels is bekend geworden dat zij akkoord is gegaan met uitstel tot een volgende kabinetsperiode.

De heer **Van Geel** (CDA): Ik heb aangegeven dat wij verschillen willen overbruggen en dat voor ons te billijken valt dat dit element in deze motie is verwoord.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Ik moet zeggen dat het betoog van de heer Van Geel wel wat vragen oproept. Ik lees de motie zo – althans ik geloof dat de PvdA-fractie die bedoeling heeft – dat de coalitiefracties in de Kamer het kabinet hun wil willen opleggen. Zij willen een aanpassing van de testfase. U lijkt helemaal niet te weten waarmee u akkoord gaat. U weet bijvoorbeeld niet of wij juridisch eigenaar worden van het testvliegtuig. U weet niet voor welk bedrag wij het schip dreigen in te gaan. U weet niet welke gevolgen de verplichtingen kunnen hebben die wij wel of niet aangaan. Welke wil wilt u eigenlijk opleggen aan het kabinet?

De heer **Van Geel** (CDA): Er is een discussie aan de orde geweest over de deelname aan de productie van de testvliegtuigen. Ik geef een politieke duiding. Wij hebben aangegeven dat wij instemmen met de verplichtingen die voortvloeien uit de voorwaarden om dat te kunnen doen. Dat zijn verplichtingen die te maken zullen hebben met geld. Dat weten wij. Dat heb ik erkend. Ik heb ook aangegeven hoe de precieze juridische situatie is. Dat zullen wij van de staatssecretaris horen. Maar het politieke punt is dat wij vervolgens zeggen – en dat is niet zonder betekenis – dat het kabinet, wat ons betreft, deze verplichtingen mag aangaan die te maken hebben met de productie van de eerste tranche testvliegtuigen. Ik ben hier geen staatssecretaris van Defensie die de details hoeft uit te leggen. Wij geven een politiek signaal af met dit voornemen. Ik hoor graag van de staatssecretaris of hij daarmee uit de voeten kan en wat daarmee samenhangt om te kunnen deelnemen aan de productie van die eerste tranche testvliegtuigen.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. De heer Van Geel is inderdaad duidelijk geen staatssecretaris van Defensie. Dat misverstand zou niet kunnen ontstaan. Maar ik heb nog nooit eerder meegemaakt dat een staatssecretaris van Defensie moet gaan uitleggen wat er in een CDA-motie staat, omdat het CDA het zelf niet weet. De Partij van de Arbeid lijkt in ieder geval te willen suggereren dat zij zelf haar zin doordrijft, terwijl de heer Van Geel, zoals eigenlijk wel vaker, er staat als een marionet van het kabinet.

De heer **Van Geel** (CDA): Leuk!

Mevrouw de voorzitter. Er is een samenwerkingsverband tussen drie landen als het gaat om het deelnemen aan de eerste tranche testvliegtuigen. Er zijn contracten gesloten en er zijn afspraken over gemaakt. Het is een totaalpakket dat gemaakt is tussen deze drie landen. Wij geven het kabinet met deze formulering toestemming om de verplichtingen aan te gaan om met dat contract mee te doen. Dat is een ingewikkeld verhaal. Er is negen uur lang uitgebreid met u gesproken over de details, over de onderdelen daarvan. Ik zeg alleen maar dat wij het politieke signaal geven dat dit mag van ons, dat die verplichtingen mogen worden aangegaan. Ik zeg alleen: dat zal ook gepaard gaan met financiële aspecten in de orde van grootte die al genoemd is. Wat betreft de juridische en andere aspecten: de staatssecretaris zal later deze avond zijn reactie geven op deze motie. Niet meer en niet minder.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Laat ik dan tot slot maar opmerken dat daar waar de tweede indiener van de motie zijn eigen motie niet eens uit kan leggen, niet weet of Nederland de juridische eigenaar is, het onderscheid tussen maken en kopen niet aan kan geven en niet weet voor welk bedrag hij het schip ingaat, je dan gewoon moet concluderen dat de staatssecretaris waarschijnlijk de motie heeft opgesteld.

De heer **Van Geel** (CDA): Ziet u dan de naam van de staatssecretaris onder deze motie staan? Ik niet!

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Nee, zijn naam staat er niet onder. Maar volgens mij heeft de motie wel zijn signatuur.

De heer **Van Geel** (CDA): U sprak eerder over moties, de omvang van moties en de gedetailleerdheid die daarbij betrokken wordt. Wij geven een duidelijk politiek signaal. Dat heeft niets te maken met de precieze omvang en met de formuleringen van contracten. Wij geven een politiek signaal dat die verplichtingen mogen worden aangegaan. Niet meer en niet minder! Dat is niet zonder betekenis, zoals ik al verwoord heb.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Voorzitter. Burgers willen een kabinet dat besluiten neemt. Geen besluiteloosheid, geen achterkamertjespolitiek om in het zadel te blijven. Ik schaam me, voorzitter. Ik zeg het nog een keer. Ik schaam me om volksvertegenwoordiger te zijn en ik schaam me voor en namens het volk.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. De vorige sprekers hebben al verwezen naar het marathon-overleg dat gistermiddag en -avond is gevoerd. Mijn fractie vond dat een goed inhoudelijk debat. Het was van tijd tot tijd wel scherp – dat blijkt ook weer vanavond – maar dat vinden wij ook wel begrijpelijk bij een onderwerp als de vervanging van de F-16. Wij weten dat dat altijd veel emotie losmaakt.

Centraal in de discussies met betrekking tot dit onderwerp staat voor de ChristenUnie het belang dat onze mannen en vrouwen op missies kunnen rekenen op het beste, meest veilige materiaal. Dat geldt dus ook

Slob

voor jachtvliegtuigen. Als er een moment gekomen is om tot vervanging over te gaan, dan moeten wij ons daar ook serieus over buigen. Bij de discussies over de vervanging van de F-16 is voor onze fractie ook het belang van de werkgelegenheid belangrijk geweest. Ik denk dat dit terecht is. Die is immers groot. Wij weten dat ook op dit moment in Hoogeveen en omgeving veel mensen dit debat nauwgezet volgen.

De besluitvorming over de vervanging van de F-16 moet wel zorgvuldig zijn. Daar hebben wij de afgelopen maanden ook meerdere malen op gewezen. Wij zijn de staatssecretaris nog steeds dankbaar dat hij in de afgelopen periode, mede op ons verzoek, meer tijd daarvoor heeft gegeven dan eerst was afgesproken. In die discussie waren voor ons met name twee vragen van belang. Die zijn ook gisteren weer gesteld. Wij wilden graag duidelijkheid hebben over de prijs en over de vraag of het beschikbare budget uiteindelijk wel genoeg zou zijn voor wat het kabinet beoogde. Voorts wilden wij duidelijkheid hebben over de geluidscontouren. De staatssecretaris heeft daar toezeggingen over gedaan, maar wij weten het nog steeds niet exact. Vanwege de onduidelijkheid op met name deze twee onderdelen was het voor ons erg moeilijk om akkoord te gaan met het voorstel dat het kabinet aan de Kamer deed, om over te gaan tot de aanschaf van twee testtoestellen.

Wij stonden voor een dilemma. Kijkende naar de kalender wisten wij immers ook dat als wij op dit moment vanwege de onduidelijkheid die er nog is over het totaalpakket zouden zeggen dat wij daar niet in meegaan, dat er dan ook onduidelijkheid zou gaan komen over deelname aan de testfase in het jaar 2011. Terwijl wij het zicht op die deelname wel graag willen behouden. Dat heeft ons, om een lang verhaal kort te maken, uiteindelijk ertoe bewogen, mee te gaan en onze handtekening te zetten onder de motie die door mevrouw Hamer ook namens onze partij is ingediend.

Wij vinden dat zorgvuldig en wij vinden het van belang dat wij op deze wijze ook in het komende jaar verder zullen gaan. Daarin zal het jaar 2010 een belangrijk jaar worden. Dan zullen wij, naar wij hopen, meer duidelijkheid krijgen over de uiteindelijke prijsstelling en ook de geluidscontouren zullen bekend worden. Voorts zal definitief – en dat is ook niet onbelangrijk – de arbitragezaak rond de business case zijn afgerond.

Voorzitter. Wij hebben uiteindelijk ook kunnen instemmen met het feit dat het definitieve aanschafbesluit in 2012 zal worden genomen. Ik geef het toe: het is een afwijking van een afspraak die wij in het coalitieakkoord hebben gemaakt en daar moesten wij het met zijn drieën over eens worden. Dat is belangrijk. Het zal ook betekenen dat een ander kabinet uiteindelijk dat besluit zal moeten nemen. Als wij kijken naar de planning die op dit moment bekend is, weten wij dat er nog tot uiterlijk 2012 ruimte was om de eerste productie-vliegtuigen eventueel aan te kopen. Dan zal de levering ook pas in 2014 gaan plaatsvinden. In dat opzicht konden wij dus ook leven met dit besluit, ook gezien de tijd waarin wij leven en de crisis die wij op dit moment meemaken.

Mevrouw **Kant** (SP): Gezien uw opstelling in het debat gisteren en in het kabinet, en gezien de motie die er nu ligt en waar uw naam onder staat, is mij na uw betoog niet helemaal duidelijk hoe u nu het verschil duidt tussen wat de staatssecretaris wilde tot gisteren en wat deze

motie nu eigenlijk vraagt. Kunt u eens duiden hoe u dat verschil interpreteert?

De heer **Slob** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik ga ervan uit dat mevrouw Kant de brief van januari die, met al die andere documenten erbij, aan de basis lag van het debat gisteren, goed heeft gelezen. Dan heeft zij gezien dat het kabinet voorstelde om twee testtoestellen aan te schaffen. Ik heb al aangegeven dat mijn fractie de wens van het kabinet begreep, maar er wel zwaar in zat. Dat kwam door het feit dat er nog steeds onduidelijkheid is over de vraag of het binnen het budget zou blijven dat daarvoor beschikbaar was gesteld, en door de onduidelijkheid die er nog steeds is over de geluidscontouren. Dat is niet onbelangrijk voor twee delen van ons land die daar graag duidelijkheid over willen hebben. Daarom heb ik gisteren al aangegeven – ik herhaal dat vandaag in dit debat – dat de aanschaf van twee toestellen die het kabinet voorstelt, voor ons op dit moment echt een brug te ver is, maar dat wij wel graag het zicht willen blijven behouden op de testfase die in 2011 gaat plaatsvinden. Dan is het van belang dat de staatssecretaris de ruimte krijgt – die krijgt hij van ons ook – om de verplichtingen aan te gaan die nodig zijn voor de productie van de eerste tranche testvliegtuigen. Het gaat om ongeveer zeventien toestellen waar wij ons samen met Groot-Brittannië en de Verenigde Staten dan ook toe zullen gaan zetten. Dat is een duidelijke afwijking en een beperking – dat woord wordt niet voor niets ook in de motie gebruikt – van wat het kabinet aan de Kamer had voorgesteld.

Mevrouw **Kant** (SP): Volgens mij is het vooral een vertraging. In essentie gaat u immers gewoon door op de route van de ontwikkeling van de JSF en van deelname daaraan. Net als uw collega van het CDA ziet dus ook de ChristenUnie wat er nu ligt wel degelijk als vervolgstap in het project JSF.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik maak maar even van de gelegenheid gebruik om mijn verbazing uit te spreken, ook over eerdere teksten die mevrouw Kant hebt uitgesproken. Mevrouw Kant, u zou hier moeten zeggen: fantastisch!

Mevrouw **Kant** (SP): Nou, nee!

De heer **Slob** (ChristenUnie): De definitieve keuze van de JSF, gepland voor volgend jaar, wordt over een kabinetsperiode heen getild! U hebt er een onderwerpje bij voor uw programma. Wat dat betreft zou ik zeggen "tel uw zegeningen". Wat wij het kabinet in ieder geval voorleggen – de Kamer zal dat vanavond natuurlijk nog moeten bekrachtigen, want er moet nog een stemming plaatsvinden – is dat wij het zicht op die testfase in 2011 willen behouden. Dat is nodig, mede vanwege die werkgelegenheid. Dat zou u ook iets moeten zeggen. Ik doel op die mensen in Hoogeveen: er zijn al 1200 banen bijna zeker en het kan doorgroeien naar 3000 banen. Wij geven de staatssecretaris wel de ruimte om het LRIP-3-contract te ondertekenen dat betrekking heeft op die eerste tranche vliegtuigen. Wij weten – leest u ook de brief na die u in januari hebt gekregen – dat, als wij volgend jaar besluiten om daarmee niet door te gaan, daaraan wel een prijskaartje hangt van 20 mln. Dat zijn de beëindigingskosten. Wij kunnen er dus uitstappen. Als

Slob

de motie wordt aangenomen die u hebt ingediend, zal hetzelfde bedrag gelden. Als het gaat om die kosten, staan wij dus gelijk.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik ga eerst in op die werkgelegenheid. Los van de getallen die de heer Slob noemt, is een banenplan van 6 mln. wel heel duur. Voor dat bedrag kun je heel veel mensen heel lang een hele mooie baan geven. Dat is natuurlijk een drogreden. Ik vroeg de heer Slob of dit een vervolgstap is in het project JSF, dus in de ontwikkeling daarvan en de deelname van Nederland. Volgens mij is duidelijk dat dit wel het geval is. Dat maakt de keuzevrijheid voor volgende kabinetten kleiner. De heer Slob moet zich geen zorgen maken over onze inzet in de volgende verkiezingscampagne over de aanschaf van de JSF. Hij neemt er nu echter al een voorschot op om ons verder in het project te trekken, terwijl hij de geschiedenis van de Betuwelijn kent.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Ik maak mij wel zorgen over de SP-fractie, maar dat heeft andere redenen. Die zal ik hier niet allemaal uiten. Mevrouw Kant creëert een beeld van datgene wat hier wordt voorgesteld en dat doet absoluut geen recht aan datgene wat letterlijk op papier staat. Er wordt niet besloten om 5 mld. à 6 mld. uit te geven. Geen sprake van! Ik zeg de heer Van Geel na dat wordt besloten dat deze staatssecretaris een verplichting aangaat voor de productie van de eerste tranche testvliegtuigen. Niet meer en niet minder. Daarbij staat letterlijk dat, als die informatie er is waar mijn fractie verschillende malen om heeft gevraagd, wij een keuze gaan maken. Het kan twee kanten op gaan: wij kunnen ervoor kiezen om verder te gaan en straks dus volwaardig met die testfase mee te doen. Wij kunnen echter ook zeggen dat – dat moet mevrouw Kant niet bagatelliseren – wij alles overziend besluiten om eruit te stappen. Dat kan bijvoorbeeld als de staatssecretaris zijn best heeft gedaan maar dat het bijvoorbeeld op het punt van de geluidscontouren niet lukt. Wij zijn nergens aan gebonden.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik heb nog steeds geen antwoord gekregen op mijn vraag. Toch is die heel simpel: is dit een vervolgstap naar deelname aan de ontwikkelingsfase van de JSF? Volgens mij is het antwoord op die vraag ja. Evenals de CDA-fractie, kunt ook u met ja antwoorden. Dan is in ieder geval duidelijk dat wij gewoon verder gaan.

De heer **Slob** (ChristenUnie): Mevrouw Kant zegt er nog iets achteraan. Zij zegt dat wij ons daarmee verplichten en vastleggen op besluiten die later genomen moeten worden. Dat is niet waar. Daarom is mijn antwoord op haar vraag niet ja, maar nee. Wij verplichten ons wel wat de ruimte betreft die wij de staatssecretaris geven om het LRIP-3-contract te ondertekenen over de productie van de eerste tranche testvliegtuigen dat nu voorligt. Eind deze maand moet dat contract ondertekend worden. Ik zeg nogmaals dat het niet meer is, maar ook niet minder.

Mevrouw **Kant** (SP): Dat is dan toch een volgende stap? De heer Slob mag zeggen wat hij van mijn analyse vindt, maar dat is toch gewoon een volgende stap?

De heer **Slob** (ChristenUnie): Mevrouw Kant voegde

daaraan steeds toe dat dit direct gevolgen zal hebben voor datgene wat er achteraan komt. Ik weet dat er wat haar betreft slechts één stap gezet kan worden, namelijk een stap terug. Dat besluit hebben wij met elkaar niet genomen. Dat klopt. Dat is een groot verschil tussen ons en de SP-fractie.

□

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Voorzitter. En weer doemde er een crisis op aan de horizon. Wij hadden al de klimaatcrisis, de kredietcrisis, de valutacrisis, de wereldvoedselcrisis, de zoetwatercrisis en de biodiversiteitscrisis. Daar kwam mogelijk een kabinetcrisis bij. Maar die kwam er natuurlijk niet echt, want het CDA heeft de PvdA aan een touwtje, zelfs als zij spartelt. Voor de PvdD-fractie is het onbestaanbaar dat regeringsfracties zulke spelletjes spelen, terwijl de wereld in brand staat. Het kabinet doet denken aan de kapitein van de Titanic die alleen maar wil spreken over een nieuw helikopterdek, terwijl de boot aan alle kanten water maakt. Het is pompen of verzuipen, maar de staatssecretaris blijft dreinen over zijn vliegtuigjes. En niet zomaar een vliegtuigje, nee, het moet een JSF-vliegtuigje zijn. Dat is het toestel dat in 2001 het toestel van de toekomst was, maar nu al hopeloos achterhaald, lawaaierig en vooral duur blijkt te zijn. Alternatieven als doorvliegen met de F-16 of een serieuze blik op de Europese concurrent van Saab, zijn geen opties voor het kabinet. Het moet en zal de JSF worden, al liggen alle geheimen rond deze stealth inmiddels al bij de mogelijke vijand dankzij Chinese hackers.

Laten wij elkaar vooral niet voor de gek houden door te doen alsof wij hier een debat voeren over een vrijblijvende probeeraankoop met een soort "niet goed, geld terug"-garantie. De staatssecretaris geeft namelijk aan dat hij vindt dat wij nu eigenlijk al aan de JSF-toestellen vastzitten, laat staan als wij straks die testvliegtuigen hebben. Mevrouw Eijssink zei gisteren: testvliegtuigen betekent deelname, zonder dat haar collega Hamer weet wat nu de betekenis is van al dan niet aanpassen van het contract, of om het 20 mln. of 113 mln. gaat. Zij is niet bestand tegen de Jack attack.

Ik heb persoonlijk niet veel belangstelling voor de techniek van straaljagers, dus daar wil ik het vandaag maar niet over hebben. Misschien is het wel nuttig om van de gelegenheid gebruik te maken om het huishoudboekje in deze crisistijd even door te nemen om te bezien of er nuttiger en dringender uitgaven te bedenken zijn voor de 6 mld. dan de aanschaf van bommenwerpers. De vraag die wat ons betreft voorligt, is wat je kunt doen met 6000 mln. Ik heb een paar suggesties waarvan ik denk dat zij allemaal nuttiger zouden zijn dan straaljagers. Wij zouden voor dat bedrag ruim 70 keer het stimuleringsprogramma voor zonnepanelen kunnen betalen en dan houden wij nog een fors bedrag over ook. Wij zouden het duizendvoudige kunnen uitgeven aan een eiwittransitie die ons klimaat moet gaan redden, waarvoor nu nog maar 6 mln. beschikbaar is en dat nog met tegenzin ook. Voor 6 mld. krijg je 1900 megawatt windturbines op zee, een derde van de kabinetsdoelstelling voor 2020.

Veel kabinetsleden zullen de oproep kennen om zwaarden om te smeden tot ploegscharen. Dat kan in het hier en nu niet anders worden vertaald dan bestedingen aan straaljagers omsmeden tot projecten op het gebied van duurzame ontwikkeling. Generaal Frank van Kappen

Thieme

heeft er diverse malen voor gewaarschuwd dat ons consumptiepatroon zal leiden tot nieuwe oorlogen als 70% van de wereldbevolking binnen tien jaar geen toegang meer heeft tot schoon drinkwater. Wij lokken vluchtelingenstromen uit door de klimaatschade die wij veroorzaken met de kap van het regenwoud en het opvoeren van bijna de helft van de wereldgraanvoorraad in de veehouderij.

Wij kunnen de conflicten die wij zelf uitlokken te lijf gaan met peperdure straaljagers, waar op dit moment nog geen vijanden voor bestaan, of wij kunnen die conflicten voorkomen door te investeren in echte en duurzame ontwikkeling. De PvdD pleit voor die duurzame ontwikkeling. Wij zouden de crisis als keerpunt moeten kiezen, niet om terug te keren naar de doodlopende weg die ons hier heeft gebracht. Wij staan aan de rand van de afgrond. Een stap terug is de enige route om afstand te nemen van de afgrond. Dat zegt niet alleen de fractie van de PvdD, maar wordt ook beaamd door eminente denkers als Heertje, Wijffels, Lubbers, Van Agt en Van Dieren.

U kent misschien het verhaal van de activist die op vliegbasis Volkel straaljagers te lijf ging met een hamer. Helaas houdt de fractievoorzitter van de PvdA haar rug niet recht en durft dus vandaag niet de vrouw te zijn met de hamer. Take the toys from the boys. Wij hebben nuttiger zaken te doen.

Voorts zijn wij van mening dat er een einde moet komen aan de bio-industrie, net als mijnheer Rutte.

De vergadering wordt van 21.29 uur tot 21.35 uur geschorst.

De **voorzitter**: Het woord is aan de staatssecretaris van Defensie.

□

Staatssecretaris **De Vries**: Voorzitter. Wij hebben gisteren lang gedebatteerd. Aan het slot van het debat heb ik gezocht naar een mogelijkheid om meerdere belangen te kunnen dienen. Het belang van Defensie om door te kunnen gaan met een project waarin wij veel hebben geïnvesteerd. Het belang van de economie en de werkgelegenheid, dat samenhangt met dit project. Maar ook het belang van de Kamer, die geen verplichtingen wil aangaan over zaken die men nog niet zeker weet.

Ik heb in het debat van gisteren aangegeven dat er mogelijkheden bestaan binnen de bestelsystematiek die daarvoor kunnen worden benut. Het is dus mogelijk om dit jaar alleen akkoord te gaan met verplichtingen die het eerste toestel betreffen. Het zat sowieso al in de systematiek dat de beslissing over het tweede toestel volgend jaar zou moeten worden genomen.

Gisterenavond in het debat is vastgesteld dat een aantal criteria dan bepalend is voor de keuze voor het tweede toestel. Daarbij zijn genoemd de op dat moment uitonderhandelde prijs en de geluidsc contouren. Vandaag is daar nog een element bij gekomen. Ook de uitkomsten van de arbitrage over de business case zullen daarbij meewegen. Ook dat past in de planning en in het schema die het kabinet voor ogen heeft.

Aan het slot van het debat was gisteravond sprake van een nieuw gegeven. Ik heb toen namelijk duidelijkheid gekregen van de Amerikanen dat op het moment dat de Kamer in 2010 zou zeggen dat niet wordt voldaan aan de

criteria voor het tweede toestel, dit toestel terug zou kunnen naar de productielijn. Het wordt dan dus niet afgebouwd als ons eerste toestel. Ik meen dat dit gegeven veel van de vragen die in eerste termijn zijn gesteld, verklaart.

Ik heb van de Kamer eerder toestemming gekregen om de zogenaamde long lead items aan te schaffen. Dat zijn bepaalde onderdelen van het vliegtuig die nu al moeten worden geproduceerd. Wij zijn dus al voor 15 mln. aan onderdelen eigenaar van dat toestel.

De heer Pechtold vroeg of de coalitie in 2009 100 mln. extra gaat betalen aan het eerste toestel. Hij meende dat wij wel de volledige verplichting aangaan voor 113 mln. Er is nu sprake van een uitonderhandelde prijs voor de LRIP-3-fase. Dat betreft het bedrag van 113 mln. die de heer Pechtold terecht noemde. Wij staan nu voor de beslissing of wij het eens zijn met die uitkomst van de onderhandelingen. Dat betreft de ondertekening waarvan sprake is. En wij zijn het er mee eens, want het blijft binnen het budget.

Het bedrag van 113 mln. wordt echter in drie tranches betaald. In 2009 betalen wij het bedrag van 20 mln. Dus als je in 2010 zegt; we stoppen ermee, heb je inderdaad al 20 mln. aan het toestel betaald. De andere tranches, het resterende bedrag, is wat wij terugkrijgen als het een LRIP-4-toestel wordt. Dat verklaart dat je inderdaad tegelijkertijd akkoord kunt gaan met een LRIP-3-contract voor 113 mln., maar dit bedrag in drie stappen betaalt. In 2009 is daarmee 20 mln. gemoeid. Dat verklaart dit bedrag.

De heer **Pechtold** (D66): Dit rekensommetje is exact hetzelfde als het rekensommetje van gisteravond en exact hetzelfde als het sommetje dat in de kilo's papier staat. Er zijn inderdaad drie betaalfases; dat verandert dus niet. Het enige wat verandert, is dat wij het vanaf vandaag niet meer "kopen" noemen, maar "verplichtingen aangaan". Of is er in de betalingsverplichting waarbij al drie fases waren gemoeid, iets veranderd ten opzichte van vorige week?

Staatssecretaris **De Vries**: Men wil nu in Amerika een akkoord voor het totaal van de 113 mln. die is gemoeid met het eerste toestel, omdat men contracten moet sluiten met onderleveranciers voor de rest van de onderdelen. Vandaar het verzoek in mijn brief aan de Kamer om mij de mogelijkheid te geven om dat contract te ondertekenen. Die mogelijkheid behoud ik met de nu voorliggende motie.

De heer **Pechtold** (D66): Juist, en daarmee – wat was het ook weer? – gaan wij de "verplichting" aan voor een vliegtuig. Toch? Dat doen wij dan volgens het model dat gisteravond en vorige week al voorlag, namelijk in drie termijnen. Dat klopt toch, staatssecretaris?

Staatssecretaris **De Vries**: Ja, maar dat is ook precies wat in de motie staat. Ik krijg de ruimte om verplichtingen aan te gaan.

De heer **Pechtold** (D66): Ja. Het enige verschil is dus, dat wij het niet meer "kopen" noemen, maar "verplichtingen aangaan". Het is dus helder; wij kopen een vliegtuig.

In de bijlage van de rapportage over het jaar 2008 staat op pagina 6 halverwege: "Uitstel van de besluitvorming over de beide F-35-testtoestellen – dus de

De Vries

JSF-testtoestellen – betekent afzien van deelname aan de IOT&E – dus de testfase – aangezien de vereiste testtoestellen dan niet tijdig beschikbaar zijn.” De staatssecretaris zegt dus: omdat wij nu eigenlijk doen wat wij van plan waren te doen met het eerste vliegtuig dat in drie tranches zou worden betaald, blijven wij ook in de testfase. Dat staat ook in de motie. Klopt dat?

Staatssecretaris **De Vries**: Ik heb de Kamer gisteravond gevraagd om de mogelijkheid niet uit te sluiten dat wij mee gaan doen aan de operationele testfase. De coalitie maakt het mij nu mogelijk om die deur niet dicht te doen. Wij hebben echter wel extra afgesproken dat er uiteraard pas sprake is van deelname aan de testfase als er twee vliegtuigen zijn. Dat heb ik gisteren ook uitgelegd. Als de Kamer dus niet akkoord gaat met twee vliegtuigen, heb ik geen mogelijkheid om mee te doen aan de testfase. Er is dus een apart besluitvormingsmoment in 2010.

De heer **Pechtold** (D66): Dat was exact wat de staatssecretaris gisteravond voorstelde bij het sluiten van de markt om twaalf uur, toen hij een laatste poging deed om de fractie van de PvdA binnenboord te krijgen. Wat is er precies veranderd? Toen wij het gisterenmiddag om kwart over drie kregen voorgerekend, was het enige wat ontbrak ten opzichte van 12 uur 's avonds dat extra besluitmoment volgend jaar tussen vliegtuig een en vliegtuig twee. Dat extra besluitmoment heeft de staatssecretaris gisteravond geboden en dat staat vandaag in de motie. Ik kan niet anders dan concluderen dat de PvdA het eerste vliegtuig heeft moeten slikken en dat het CDA heeft moeten slikken dat pas in 2012 zal worden gekozen. Dat is toch het hele eiereten? Is dat overzicht helder?

Staatssecretaris **De Vries**: De heer Pechtold geeft een belangrijk antwoord op zijn eigen vraag. Hij vraagt mij wat er is veranderd tussen wat hij gisteren voorstelde en wat er nu in de motie van de coalitie staat. Dat is inderdaad dat de besluitvorming in 2010 over de definitieve aanschaf – de heer Pechtold begrijpt dat ik daar zeer voor was en voor ben, met deze motie verschuift naar 2012. Dat is nadrukkelijk niet wat ik gisteravond heb voorgesteld.

De heer **Pechtold** (D66): Ik heb nog een heel korte vraag, voorzitter. Kan de staatssecretaris de Kamer dan uitleggen waarom de fractievoorzitters van het CDA en de PvdA zo'n moeite hebben met het woord "kopen"? Dat was gisteren zo'n eenvoudig woord. Zijn we soms aan het spelletje begonnen dat je weleens op de radio hoort, waarbij je geen "ja" en "nee" en in dit geval geen "kopen" mag gebruiken? Kan de staatssecretaris mij vertellen wat er nu verandert? Het is toch gewoon "kopen"?

Staatssecretaris **De Vries**: De heer Van der Staaij toonde al aan dat de coalitie gewoon precies blijft bij datgene wat het kabinet zelf al in de brief heeft geschreven, namelijk het aangaan van verplichtingen.

De heer **Pechtold** (D66): Is dat juridisch gezien correct? Er luisteren vanavond mensen mee die juridisch onderlegd zijn en zij vragen zich af wat er wordt bedoeld. "Verplichtingen aangaan" is toch juridisch gezien dat je

het koopt? Dat je het vervolgens weer kunt verkopen, verandert daar toch niets aan?

Staatssecretaris **De Vries**: Het gaat er om voor welke bedragen je verplichtingen aangaat. Feit is dat op het moment dat ik in 2010 geen toestemming krijg om het tweede toestel aan te schaffen, de consequentie is dat ik het eerste toestel moet verkopen.

De heer **Pechtold** (D66): Verkopen! Hoe kun je het nou verkopen als je het niet hebt? Ja ja ja, we gaan door voor de ijskast ...

Staatssecretaris **De Vries**: Ik kan deze vraag prima beantwoorden. Er is een productielijn waarop al een vliegtuig van Nederland staat. Daarvan zijn we al voor 15 mln. eigenaar in long-lead items. In 2009 komt daar nog eens 20 mln. bij. Op het moment dat we besluiten in 2010 om het niet te doen, wordt dat LRIP-3-toestel onderdeel van de productielijn van LRIP-4. Ik heb al uitgelegd dat er in LRIP-4 een lagere prijs zal gelden voor een toestel dan in LRIP-3. Dat betekent dus dat er meerdere kosten – ik heb u genoemd dat dit die 20 mln. is – niet zullen worden teruggekregen. We gaan een verplichting aan voor 113 mln. en we krijgen dat bedrag niet volledig terug. De essentie en het verschil is dus dat wij geen toestel hebben op het moment dat we de besluitvorming in 2010 niet positief afsluiten. Voor mij is het belang van wanneer ik iets gekocht heb, dus dat ik het daadwerkelijk heb. Ik zal ernaar streven, maar het is wel zo dat in 2011 pas dat toestel klaar is en dat er pas in 2011 voor dat toestel sprake is van een akte van levering. We hebben gisteren wel meer vergelijkingen gemaakt met huizen: er moet nog een akte van levering zijn in 2011 voor het volledige toestel dat dan klaar en af is en het Nederlandse vlaggetje kan krijgen.

Mevrouw **Kant** (SP): Het wordt steeds spannender. Nu hebben we dus toch iets gekocht. Als ik het goed begrijp, is het ten opzichte van gisteren, toen we twee testvliegtuigen zouden komen, één testvliegtuig geworden. Eigenlijk kopen we het echter niet, maar geven we gewoon geld aan de vliegtuigbouwers om één vliegtuig te maken. Maar we hebben niets. Dat is eigenlijk de conclusie. Of niet?

Staatssecretaris **De Vries**: Nee. Het voorstel van het kabinet was dat, om deel te nemen aan de operationele testfase, er twee testtoestellen nodig zijn. Het was de wens van het kabinet om in één debat, op één besluitvormingsmoment daarvoor toestemming te krijgen van de Kamer. De Kamer heeft toen gezegd: zolang wij de prijs van het tweede toestel nog niet weten, willen we daar nog geen "ja" tegen zeggen. Op die vraag van de Kamer heb ik gezegd dat dit feitelijk, qua bestelsystematiek, kan, want het tekenen van het contract voor het tweede toestel doe ik toch ook pas in 2010. Laten we dan van die nood een deugd maken. Het kan, we kunnen het knippen. Ik heb dat zelf voorgesteld, dus ik heb er ook geen enkel probleem mee.

Mevrouw **Kant** (SP): Nu hebt u het ook al zelf voorgesteld. U moet het niet mooier maken dan het is. Kopen we nou wel of niet het testvliegtuig? Is het nou zo moeilijk om deze vraag te beantwoorden?

De Vries

Staatssecretaris **De Vries**: We gaan inderdaad de verplichting aan voor de volledige 113 mln. Op het moment echter dat we in 2010 besluiten om het niet te doen, hebben we dat toestel uiteindelijk niet. En daar gaat het uiteindelijk om, of je iets wel of niet krijgt.

Mevrouw **Kant** (SP): Dus u geeft gewoon geld weg. Dat is dan toch de conclusie? Als ik een verplichting aanga, zorg ik ook dat ik er iets voor terugkrijg. Dat is wel zo verstandig.

Staatssecretaris **De Vries**: U doet nu alsof het iets heel nieuws is op dit moment. Er is echter vorig jaar al toestemming gegeven door de Kamer om de long-lead items aan te schaffen. Met de uitstelbrief, waarin stond dat we het zouden verschuiven van februari naar april, was u het ook zeer eens. Met die brief is de Kamer ook akkoord gegaan met het feit dat dit zou kunnen inhouden dat je kosten maakt voor een toestel dat je vervolgens eventueel kwijt kunt zijn. Daar is sindsdien het volgende bijgekomen. Het risico dat wij met het uitstel in de brief van februari zouden lopen, was in financiële zin vele malen groter dan het risico dat wij lopen met het voorstel dat wij nu hebben gekregen van Lockheed Martin, namelijk het voorstel dat het volledige toestel naar de LRIP-4-fase kan.

Mevrouw **Kant** (SP): U bevestigt nu de werkelijkheid, namelijk dat het hierbij gaat om een geldverslindend, zeer risicovol project waarmee wij geld weggooien – dat was nooit ons idee – en waarvan wij absoluut niet weten waar het eindigt, hoeveel het kost en wat het uiteindelijk oplevert. Dit is gewoon een vliegende Betuwelijn.

Staatssecretaris **De Vries**: U noemt het "geldverslindend". U vindt 20 mln. geldverslindend. Met die 20 mln. zijn 750 banen gemoeid in Hoogeveen. Er wordt voor arbeidsprojecten wel meer geld uitgegeven met minder concreet resultaat. Daar bent u altijd buitengewoon enthousiast over. Wat de effectiviteit betreft van geld dat wordt besteed om banen te creëren, wil ik met u nog wel de discussie aangaan over de vraag of dit meer oplevert dan alle grote plannen waar u miljoenen in wilt steken.

Mevrouw **Kant** (SP): De discussie over de vraag wat meer banen oplevert, wil ik ook wel aangaan. De sprookjes van die banen geloven wij immers wel. Die banen zijn helemaal niet zeker. Het wordt ontkend dat de getallen kloppen die u noemt. Er wordt een schatting gemaakt dat de aanschaf van de JSF misschien wel eens 6000 banen kan opleveren. Dat is een waanzinnige schatting, waar ik geen bal van geloof. Stel echter eens dat het zo is, dan is het met die 6 mld. wel een heel duur banenproject. Ik heb daarnet al voorgerekend dat u daar ook 5000 leraren en verpleegkundigen 20 jaar een baan voor kunt geven. Die doen ook heel nuttig werk, veel nuttiger werk dan bommenwerpers.

Staatssecretaris **De Vries**: Mevrouw Kant spreekt over sprookjes, maar in Hoogeveen zijn er 750 werknemers van wie de baan afhankelijk is van dit project. De SP stelt altijd dat iedere werkloze erbij er een te veel is. Nu zegt u tegen 750 gezinnen in Hoogeveen dat het een sprookje is. Het gaat echter om echte banen, die nu bestaan. U zet die op de tocht vanwege 20 mln.

Mevrouw **Kant** (SP): Ik maak bezwaar tegen deze manier van discussiëren.

(hilariteit)

Mevrouw **Kant** (SP): U kunt wel heel hard lachen, maar ik meen dat de Kamer het lachen wel is vergaan toen wij de conclusie moesten trekken dat er miljarden zijn verspild aan de Betuwelijn. Dat wil ik nu graag voorkomen.

Staatssecretaris, u kunt wel zeggen dat die banen in Hoogeveen op het spel staan – dat kunt u overigens helemaal niet hard maken – maar wij hebben het hier over de langere termijn. Op de langere termijn gaan er miljarden in dit project. De aanschaf kost straks 6 mld. U hebt het over 100 mln. die u zomaar weggeeft zonder te weten waar het eindigt. Van die 100 mln. kunt u ook heel veel mooie banen scheppen. Dus klets niet over banen die op dit moment bestaan, terwijl wij het hebben over toekomstplannen waar miljardenuitgaven mee zijn gemoeid, waar je heel veel goeds mee kunt doen. U neemt daarmee heel grote risico's.

Staatssecretaris **De Vries**: Ik raad mevrouw Kant aan om de motie van de coalitie nog eens goed te lezen, want, zoals u al eerder deed in het debat, blijft u volharden in de stelling dat dit kabinet 6 mld. gaat uitgeven. Dit kabinet gaat geen 6 mld. uitgeven aan de vervanging van de F-16. Wat in deze motie staat, behelst een testfaseproject waar maximaal 270 mln. mee is gemoeid als het allemaal wordt geaccordeerd. Dat zijn dus niet de miljarden waar u over spreekt. In uw betoog zegt u feitelijk dat u die 6 mld. anders wilt besteden. Daarmee betoogt u dat u 6 mld. wilt bezuinigen op de begroting van Defensie. Dit is echter geen extra geld. Het geld komt uit de begroting van Defensie. U vindt de verkenningen zo belangrijk, maar de verkenningen hebben tot doel aan te tonen dat Defensie recht heeft op dat geld vanwege de bestaande en toenemende onveiligheid in de wereld. Daar hoor ik u niet over.

De **voorzitter**: Mevrouw Kant, nu geldt: echt tot slot. Ik wil ook de staatssecretaris vragen om direct zodanig te antwoorden dat wij niet een volgende gedachtewisseling krijgen met hetzelfde Kamerlid.

Mevrouw **Kant** (SP): Dat begrijp ik voorzitter, hoewel het nu wel net gezellig wordt.

Staatssecretaris, u hebt één ding heel goed begrepen, namelijk dat wij die 6 mld. in de toekomst liever uitgeven aan andere zaken dan bommenwerpers en JSF's. Dat gaat niet over één moment, maar over de toekomst. Daar hebben wij inderdaad veel betere bestemmingen voor. U hebt echter tot en met gisteren verdedigd dat u de beslissing over die 6 mld. wel wilde nemen. U was toch de staatssecretaris die de straaljagers graag wilde aanschaffen? U moet dus niet net doen alsof ik dat heb bedacht en dat het nu ineens van de baan is. U moet inderdaad inbinden, want die beslissing wordt later genomen. U wilde echter 6 mld. uitgeven aan straaljagers, niet mijn fractie. Wij wilden het aan betere dingen uitgeven. Nu gaat u de verplichting aan om meer dan 100 mln. extra te investeren in de ontwikkeling van de JSF, zonder enig uitzicht op de uitkomsten en zonder te weten of wij er iets aan hebben op termijn. Daar gaat dit debat over. Dat is in mijn ogen weggegooid geld omdat

De Vries

u niet weet waar dat toe leidt. U was toch de staatssecretaris die de straaljagers graag wilde aanschaffen? U moet dus niet net doen alsof ik dat heb bedacht en het nu ineens van de baan is. U moet inbinden, omdat deze beslissing later wordt genomen. U, en niet mijn fractie, wilde 6 mld. uitgeven aan straaljagers. Wij willen het namelijk aan betere dingen aangeven. Het debat gaat erover dat u nu de verplichting aangaat, zonder enig uitzicht op de uitkomsten en zonder antwoord op de vraag of wij er iets aan hebben, om meer dan 100 mln. meer in de ontwikkeling van de JSF te investeren. In mijn ogen is dat weggegooid geld, omdat u niet weet waartoe dat leidt.

De **voorzitter**: Een korte reactie graag.

Staatssecretaris **De Vries**: Ik ben inderdaad degene die de aanschaf verdedigt, maar ik heb er altijd bij gezegd dat de 6 mld. over een periode van twintig jaar wordt uitgegeven. Mevrouw Kant heeft de samenleving consequent willen laten geloven dat het kabinet in deze vier jaar 6 mld. zal uitgeven. Dat misverstand is vanavond uit de wereld geholpen, en belangrijker: heel Defensie heeft nu de duidelijkheid dat de SP er voorstander van is om 6 mld. op haar te bezuinigen.

De **voorzitter**: Ik zie dat mevrouw Kant wederom wil interrumpen, maar ik geef nu echt het woord aan de heer Van der Staaij.

De heer **Van der Staaij** (SGP): De staatssecretaris heeft zonet helder aangegeven en bevestigd dat hij met deze motie groen licht heeft gekregen om eind april 2009 verplichtingen aan te gaan, zoals ook in de brief van het kabinet was vastgelegd. Mevrouw Hamer zei er echter nog iets bij: de koppeling met het definitieve besluit, die in het kabinetsbesluit zat, is eruit gehaald. Ik heb de brief van het kabinet zo-even nog eens goed gelezen, maar ik kom de koppeling helemaal niet tegen. Waar staat deze in de brief van januari?

Staatssecretaris **De Vries**: In uw eigen bijdrage hebt u buitengewoon goed aangegeven dat de essentie van het debat van gisteren was dat juist werd aangegeven dat er geen koppeling is tussen de testfase en de definitieve keuze voor de vervanging van de F-16. Dat is deze week nog bevestigd, toen de motie-Brinkman, waarin dat werd uitgesproken, vrijwel geen steun kreeg in deze Kamer. Wij delen dat dus met elkaar.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Begrijp ik het goed dat ook het kabinet zegt dat er niets nieuws in de motie staat op dit onderdeel?

Staatssecretaris **De Vries**: De tekst in de motie heb ik gisteravond ook uitgesproken namens het kabinet.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Mijn vraag sluit hier mooi bij aan, want u zei zojuist dat u ook eigenlijk zelf hebt bedacht wat in de motie staat.

Staatssecretaris **De Vries**: Dat klopt niet.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Zo zei u het letterlijk.

Staatssecretaris **De Vries**: Dit betreft zeker niet de gehele motie.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): De laatste passage over de verschuiving naar 2012 is een creatieve toevoeging van de PvdA, die wij haar graag gunnen. Verder hebt u zelf gisteravond deze motie eigenlijk gedictueerd. Ik wil niet vooruitlopen op het debat dat u wellicht nog heel graag wilt voeren, maar zou ik het zo mogen samenvatten dat u de motie beschouwt als ondersteuning van uw beleid?

Staatssecretaris **De Vries**: Ik kom zo meteen aan het oordeel over de motie toe. Ik heb u er zojuist op gewezen dat met het laatste dictum het coalitieakkoord feitelijk wordt veranderd. Het kabinet gaat niet over het coalitieakkoord en over het veranderen daarvan. Daarmee is het oordeel van het kabinet over deze motie dat het oordeel aan de Kamer wordt overgelaten.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Het zat erin dat de Kamer – de coalitiepartijen – dat oordeel zou moeten vellen. Dat was vanzelfsprekend. Ik heb gevraagd of, met uitzondering van het laatste dictum, met de rest van de motie de beleidskeuzes die u gisteravond laat al hebt gemaakt, gewoon worden ondersteund.

Staatssecretaris **De Vries**: Ik heb u net inderdaad aangegeven dat het eerste en tweede dictum aansluiten op het debat van gisteren en de uitkomsten daarvan. Dat is overigens zeker niet alleen mijn bijdrage geweest, want dat is ook ontstaan door de inbreng van fracties.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Even resumerend, deze motie is dus een weergave van uw eigen voorstel van gisteravond, waarbij de PvdA is gegund om een laatste, klein dictum eraan toe te voegen.

Staatssecretaris **De Vries**: Nee. U vroeg zelf ook hoe ik het terugnemen van het vliegtuig, van LRIP-3 naar LRIP-4, contractueel zal vastleggen. Dit zal in een "sideletter" bij het contract moeten gebeuren en dat is een nieuw feit.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Hier gaat ook mijn motie over. Als de Partij van de Arbeid werkelijk wat in de melk te brokken heeft, moet er een nieuw contract komen. Dat is althans mijn redenering. Als het oude contract blijft gelden, betekent dat eigenlijk heel weinig. U zei net al dat u de looptijd van het oude contract kon afsluiten. U wilt daartoe een sideletter aan het contract toevoegen, maar volgens mij is de juridische waarde en de binding daarvan veel geringer dan u denkt.

Staatssecretaris **De Vries**: Nee, en dat is ook eerder uitgelegd door de verschillende sprekers van de coalitiefracties. Waarmee hebben wij te maken? Wij hebben te maken met het resultaat van de onderhandelingen over LRIP-3. Die onderhandelingen hebben een prijs opgeleverd. Wat wordt nu nog van het kabinet gevraagd? Dat is dat wij die uitkomst accorderen. Er is namelijk niet een contractje Nederland, een contractje Amerika en een contractje Engeland. Wij zijn partner bij de ontwikkeling van de JSF. Drie partijen participeren daarin. Die drie partijen hebben de instantie in Amerika opdracht gegeven om te onderhandelen over de prijs

De Vries

van de LRIP-3. Het is aan ons om de uitkomst daarvan te accorderen. Wij leggen vervolgens een extra afspraak vast. Die houdt in dat als wij in 2010 van het parlement niet de goedkeuring krijgen voor de aanschaf van het tweede toestel, het eerste toestel wordt ingefaseerd in LRIP-4.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Daarmee bevestigt u volgens mij nog eens wat u eerder zei, namelijk dat u de onderhandelingen die u eerder voerde, gewoon kunt afronden.

Staatssecretaris **De Vries**: Nogmaals, Nederland voert niet de onderhandelingen. Er wordt namens de drie partners onderhandeld. Die onderhandelingen zijn afgerond, want ik heb de Kamer kunnen melden wat de uitkomst is en wat de prijs is van LRIP-3. Wij zitten nu in de fase waarin de drie partnerlanden moeten zeggen dat dit een goed voorstel is.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): En dat voorstel wordt dan voor 1 mei geaccordeerd.

Staatssecretaris **De Vries**: Dat is correct.

Voorzitter. Dan kom ik te spreken over de moties die door de Kamer in eerste termijn zijn ingediend. Met de motie-Kant c.s. wordt mij gevraagd om niet in te stemmen met de aanschaf van de JSF-toestellen. U begrijpt dat ik aanneming van deze motie zal ontraden.

De tweede motie is door de coalitie ingediend. Ik heb net aangegeven dat ik het oordeel daarover aan de Kamer laat.

Met de motie-Halsema wordt gevraagd om aanpassing van het contract. Daarover hebben wij net gesproken. Ik heb uitgelegd dat er een sideletter bij het contract komt. Wat in de motie staat, is dus formeel niet juist. Om die reden wil ik aanneming van deze motie ontraden.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Zou u mij dan kunnen uitleggen wat de juridische status is van de sideletter? Heeft die dezelfde contractuele binding en verplichting als de rest van het contract?

Staatssecretaris **De Vries**: Zeker.

Een ander punt van uw motie is dat wij überhaupt geen verdere verplichtingen mogen aangaan voor de eerste tranche. Met de motie van de coalitie wordt juist gezegd dat wij dat wel mogen. Dus ook vanwege dit inhoudelijke punt ontraad ik aanneming van uw motie.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Wat ik zeg is dat wij geen verdere verplichtingen moeten aangaan totdat – en ik gebruik nu uw termen – de sideletter geaccordeerd is.

Staatssecretaris **De Vries**: Feit is dat die sideletter er moet komen. Die toezegging heb ik ten overstaan van de Kamer gedaan. Wij willen zelf de sideletter ook hebben, want wij willen de garantie met het oog op hetgeen onverhoopt in 2010 kan gebeuren. U kunt er dus van uitgaan dat die sideletter er komt. U spreekt over het niet aangaan van verdere verplichtingen. Uit uw inbreng in eerste termijn begrijp ik dat u helemaal niet wilt dat wij die aangaan. Om die reden wil ik aanneming van uw motie maar ontraden.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Nu gebeurt

er toch iets raars. Het is algemeen bekend dat wij tegen de aanschaf van de JSF zijn en tegen het deelnemen aan de testfase. Dat staat niet in de motie. Met de motie wordt de regering verzocht om geen verder verplichtingen aan te gaan zonder ... En wat dan komt wil ik graag veranderen in: aanpassing van het contract, het opstellen van de sideletter en het accorderen ervan. Het gaat erom dat de staatssecretaris zorgt voor zekerheid alvorens verdere verplichtingen aan te gaan.

Staatssecretaris **De Vries**: Wij hebben reeds die zekerheid op grond van een mondelinge toezegging. U bent meer jurist dan ik. Die toezegging geldt natuurlijk ook. Wij hebben nu dus zekerheid en wij gaan alles netjes op papier zetten.

Ik kom dan toe aan de discussie over de kandidatenvergelijking die is verwoord met de motie-Pechtold. Ik heb net gewezen op het feit dat met de motie van de coalitie het definitieve besluit over de aanschaf is verschoven naar 2012. Tenzij dit kabinet een verlenging van zijn periode krijgt, zal het een ander kabinet betreffen dat op dat moment over de keus moet beslissen. Als de heer Pechtold het coalitieakkoord van dit kabinet leest, is de kandidatenvergelijking primair gekoppeld geweest aan die definitieve keus. Nu we die definitieve keus niet gaan maken, vervalt daarmee ook de noodzaak van datgene wat hij hier bepleit. Ik zal om die reden de motie ontraden.

De heer **Pechtold** (D66): Heel kort op dit punt, want ik heb ook nog een vraag over het totaal. Hiermee loopt de PvdA het gevaar dat we twee jaar verdergaan met Lockheed Martin door met dat vliegtuig in zee te gaan, terwijl het goed vergelijken met wat er nog verder in de markt is pas in 2012 weer serieus wordt opgepakt.

Staatssecretaris **De Vries**: Nu verwijt u de PvdA-fractie dat er een gevaar insluipt. Gisteren heeft de PvdA-fractie in het debat klip-en-klaar helder gemaakt dat er wat haar betreft überhaupt geen sprake van is dat we uit de ontwikkeling van de JSF moeten stappen. Dat is geen gevaar, dat is geduid als een kans. Ik zie daar het probleem niet.

De heer **Pechtold** (D66): We ontwikkelen nog twee jaar verder en we kijken pas tegen die tijd naar andere mogelijkheden.

Nu u de moties hebt behandeld, heb ik nog een vraag die niet beantwoord is. Die gaat met name over die 32 man personeel. U hebt zojuist aangegeven dat in de betalingstermijnen niets verandert ten opzichte van wat wij gisterenavond bespraken en dat ook in het bedrag niets verandert. Sterker, ik viel de hele tijd over het begrip "verplichtingen aangaan", maar dat is exact hetzelfde begrip als u in de brief aan de Kamer hebt verwoord. Ook dat is niet veranderd. Het is "verplichtingen aangaan" en dat heet in normaal Nederlands "kopen". Hoe zit het met die 32 mensen? Tijdens de testfase zullen vijf vliegers worden omgeschoold, schrijft u. Ook het ondersteunend personeel wordt omgeschoold en een van de vijf vliegers zal nog tijdens de testfase worden opgeleid tot instructeur. Dat gaat dus ook allemaal gewoon door.

Staatssecretaris **De Vries**: Zoals u weet uit eerdere debatten en stukken, begint de testfase in 2011.

De Vries

De heer **Pechtold** (D66): Ik vraag of er iets verandert ten opzichte van het personeel dat opgeleid gaat worden om te participeren in de testfase, dat zijn in totaal 32 mensen. Voor ons wordt steeds duidelijker dat er niets verandert ten opzichte van de aanschaf van het eerste vliegtuig, inclusief het omscholen van F-16-piloten en bijbehorend personeel, 32 mensen in totaal, naar de F-35. Dat klopt toch ook?

Staatssecretaris **De Vries**: Het personeel begint in 2011 aan de opleidingen. Dat is de reden dat je in 2011 een vliegtuig moet inbrengen. Op het moment dat wij in 2010 geen toestemming krijgen voor het tweede toestel, vervalt de voorwaarde waaraan wij moeten voldoen om aan de testfase mee te mogen doen. Die is namelijk de minimale inleg van twee toestellen. Lukt dat niet, dan kan ook het personeel voor die testfase niet aan de slag. Dat zou heel jammer zijn.

De heer **Pechtold** (D66): Dat snap ik, maar dat is niet anders dan gisterenavond. Wij kunnen dat altijd na het eerste vliegtuig zeggen. Dat is gisteren ook gewisseld. Wij kunnen altijd na de eerste tegen de tweede nee zeggen. Het enige dat verandert, en dat heeft de PvdA laten wegspeken, is dat de normale kandidatenvergelijking die ook voor volgend jaar gepland had kunnen zijn, nu over de horizon verdwijnt. Mañana, mañana, mañana ...

Staatssecretaris **De Vries**: U weet dat het voorstel van het kabinet dat aan de Kamer is voorgelegd om nu al een akkoord te krijgen, gaat over twee gevechtsvliegtuigen, zodat wij nu al de zekerheid krijgen dat wij daarin gaan participeren. Wat veranderd is ten opzichte van de inzet van het kabinet, is dat wij die volledige zekerheid nu nog niet hebben. Dat lijkt mij een substantiële verandering.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik herhaal de vraag die ik gesteld heb over het echte nieuwe in deze motie die, zoals ik begrijp, door het kabinet wordt gesteund. Hangt er een prijskaartje aan het uitstel met twee jaar van het definitieve aanschafbesluit? Kan dat zo maar? De staatssecretaris heeft dat toch altijd bepleit? Het staat toch niet voor niets in het regeerakkoord? Hoe zit dat?

Staatssecretaris **De Vries**: Zoals u weet, staat in het bestelschema dat wij aan de Kamer hebben overlegd dat wij in 2012 de eerste contracten moeten tekenen voor de eerste levering van operationele toestellen in 2014 als wij niet zouden kiezen voor een consortium, maar een jaarlijkse bestelsystematiek zouden aanhouden. Als er dus sprake zou zijn van een snelle formatie en een snelle beslissing hoeft er niets te veranderen aan het oorspronkelijk geplande invoerschema.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Dat betekent wel dat er na de verkiezingen heel snel een besluit moet worden genomen over de definitieve aanschaf van een JSF, als op die weg zal worden doorgegaan, of van een ander vliegtuig en dat het op zijn minst tot een flinke kostenpost aanleiding zal geven als dat niet gebeurt.

Staatssecretaris **De Vries**: Nee, want we zijn nog geen financiële verplichtingen aangegaan voor productie van toestellen. Dus op het moment dat er nog geen besluit is

in 2012 kunnen we die eerste twee toestellen, die geprojecteerd staan voor beslissing in 2012 en oplevering in 2014, niet bestellen. Maar de volgende tranche, de vier toestellen, 2013 bestellen en 2015 opleveren, zouden we dan nog wel kunnen halen. Vervolgens kunnen we verder gaan met de opbouw.

De **voorzitter**: Tot slot, de heer Van der Staaij.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Waarom stond in het regeerakkoord dan nadrukkelijk het tijdstip voor de definitieve aanschaf op twee jaar eerder?

Staatssecretaris **De Vries**: Omdat – en dat weet u uit de discussie die we hebben gevoerd – er wel degelijk continu gesproken is over het belang van een consortium om daarmee meer prijsgarantie te krijgen op voorhand. Die beslissing vindt plaats in 2010. Die mogelijkheid ontvalt ons nu.

De **voorzitter**: Ik dank de staatssecretaris voor zijn inbreng. Dan geef ik nu het woord aan de minister van Economische Zaken.

□

Minister **Van der Hoeven**: Mevrouw de voorzitter. Ik kan het kort houden. Er is een aantal opmerkingen gemaakt rondom de werkgelegenheid. Het besluit dat nu genomen kan worden om de verplichtingen aan te gaan voor LRIP-3 houdt in dat Nederland zich in ieder geval een betrouwbare partner toont, dat de opdrachtgevers hun vertrouwen in Nederland kunnen behouden en dat daarmee de kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven overeind blijven. Tegelijkertijd wordt uitdrukkelijk voldaan aan het verzoek van de PvdA dat ook de ontwikkeling van kennis kan blijven doorgaan. Dat verstevigt en verbetert de positie van de Nederlandse defensie-gerelateerde luchtvaartindustrie.

Kortom, wij geven de industrie daardoor zekerheid, omdat wij ook na vandaag nog steeds een volwaardig partner zijn in het JSF-programma. Daarmee komen wij de afspraken na. Partnerschap heeft in voorgaande jaren veel orders opgeleverd en veel werkgelegenheid opgeleverd. Ik ben ervan overtuigd dat dit ook in de toekomst zo zal blijven, juist door het besluit dat wij vanavond kunnen nemen.

□

Minister **Balkenende**: Mevrouw de voorzitter. Er is vandaag en gisteren veel gezegd over een belangrijk onderwerp, een onderwerp dat verschillend wordt beoordeeld en gekwalificeerd. Dat kwam ook vandaag in het debat naar voren. Het gaat om buitengewoon belangrijke beslissingen. Dat voelt ook iedereen. Het is een complex proces en dat is het ook altijd geweest. Laten wij elkaar niets wijs maken.

Ik heb goed naar de Kamer geluisterd en uiteindelijk is de slotsom van een debat als van vandaag: kunnen we verder met het project, met welke gevoeligheden hebben we rekening te houden, hoe gaan we het proces verder in, wat zijn de momenten waarop de nadere besluiten zullen vallen, hoe kijken we aan tegen de waarborgen bij dit alles? Al die zaken zijn vandaag aan de orde geweest. De meeste vragen die zijn gesteld zijn beantwoord door

Balkenende

de staatssecretaris en nog enkele door de minister van Economische Zaken. De staatssecretaris is ingegaan op de punten die de kern vormden van het debat vandaag, gisteren en op andere momenten. Uiteindelijk is het de vraag of een conclusie kan worden getrokken die een handvat biedt om verder te gaan, maar dan wel met de waarborgen zoals hier vandaag zijn bediscussieerd. Daar kun je gelukkig of ongelukkig mee zijn, maar het proces kan wel verder. Dat is de vrucht geweest van het overleg tussen de coalitiepartijen en dat is hier vandaag ook bediscussieerd.

Voorzitter. Daaraan heb ik op dit moment verder niets toe te voegen. Ik wil dan ook de Kamerleden dankzeggen voor hun inbreng. Wij kunnen verder. Dat is uiteindelijk het resultaat dat telt.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Voorzitter. Dit was een buitengemeen boeiend uittreksel van wat de staatssecretaris en de minister hadden gezegd, namelijk dat zij de kernpunten van het debat naar voren hebben gebracht en dat de minister-president daar niets aan toe te voegen heeft. Waarvan akte. Ik had de minister-president wel een vraag gesteld, namelijk: waar was u? Ik stel namelijk vast dat er iets interessants gaande is. Ik zie namelijk echt een kabinet in ontbinding. Dat zie ik niet omdat er een verschil van mening is of omdat er in de achterkamertjes moet worden gesproken. Dat is allemaal business as usual. Dat zie ik wel omdat één coalitiepartij veel te hard het debat is ingegaan. Zij heeft een heel stellige opvatting verkondigd en die niet willen intrekken. Tot op het allerlaatste moment is zij gaan schermen met een kabinetscrisis, maar heeft in tweede instantie gezegd dat het een crisis niet waard is. Een kabinet loopt dan wel over een dunne lijn. En ik heb de minister-president weer eens niet gezien.

Ik zie een kwetsbaar kabinet zonder leiding. Kan de minister mij dat eens uitleggen?

Minister **Balkenende**: Het is niet ongebruikelijk dat mevrouw Halsema dit punt naar voren brengt.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Dat klopt, ik breng dit jaar in, jaar uit naar voren.

Minister **Balkenende**: Het is een beetje een grijze plaat. Ik vind dat men een premier moet afrekenen op wat wordt bereikt, op de resultaten die worden geboekt. Wij praten over een buitengewoon lastig onderwerp. Alles wat een premier en de andere bewindslieden doen hoeft niet altijd zichtbaar te zijn. Ik wil mijn respect betonen, ook in de richting van de PvdA-fractie, want ik weet evenzeer dat het om moeilijke vragen gaat. Ik heb goed geluisterd naar wat mevrouw Hamer heeft gezegd. Uiteindelijk is het de vraag of een coalitie antwoorden weet te vinden. Het is waar dat er soms debatten zijn. Mevrouw Halsema gebruikt grote woorden zoals "een coalitie in ontbinding". Wij hebben natuurlijk lastige debatten gehad over het aanvullend beleidspakket. Ik zie ook wel de commentaren, maar uiteindelijk hebben wij een pakket verdedigd. Men heeft ook gemerkt dat wij aanvullende financiële maatregelen in het kabinet hebben genomen. Ook dat gebeurt. Natuurlijk gaat het om een lastig onderwerp. Dat weten wij, maar dat is al jarenlang zo. Het was complex vanaf het eerste moment, toen het kabinet-Kok II het besluit nam. Het was complex in de kabinetsformatie, het was complex bij allerlei

debatten en in de coalitie. Ik loop daar niet voor weg. Uiteindelijk is het de vraag of je er met elkaar uit komt. Ik constateer, na een stevig debat, dat de coalitie eruit is gekomen. Er is maar één ding dat telt, en dat is het resultaat.

Mevrouw **Halsema** (GroenLinks): Het enige wat u over uw eigen aandeel zegt, is dat u niet bent weggelopen. Dat lijkt mij eerlijk gezegd toch nogal minimaal. De vraag is hoe u hebt gehandeld. Het is overigens ook heel interessant dat u opmerkt dat u respect opbrengt voor de Partij van de Arbeid en niet voor het CDA, waarmee nog eens duidelijk wordt gemaakt door welke partij, namelijk de PvdA, het offer is gebracht.

Mijn vraag is een andere. U loopt niet weg, maar waar bent u? Hoe kan het gebeuren dat in een economische crisis zo'n onderwerp zo kan ontsporen en dat er pas op het allerlaatste moment, na dreigingen met een kabinetscrisis en na een hoop gedoe en heen en weer geloop, iets van een compromis uitkomt, dat verre van fraai is, terwijl u in geen velden of wegen te bekennen bent? Inderdaad, dat is een grijze plaat.

Minister **Balkenende**: Mevrouw Halsema mag haar beeld van de werkelijkheid hebben. Ik heb zo-even gezegd dat alles wat achter de schermen gebeurt, evenzeer te maken heeft met het proces. Ik ben 's nachts nog aan het bellen. Ik laat mij continu informeren over wat er aan de hand is. Dat doe ik zelf en dat gebeurt in overleg met anderen en met andere bewindslieden. Dan ben je bezig met het vinden van een oplossing. Ik heb er geen enkele behoefte aan, maar dan ook geen enkele, om dat breed uit te meten. U moet mij afrekenen op resultaten.

De heer **Pechtold** (D66): Ja, en dat is juist het moeilijkst.

Kunt u zich nog herinneren, mijnheer de minister-president, dat aan het begin van het jaar de Kamer voor de zoveelste keer aan u vroeg om een onderzoek naar onze deelname aan de oorlog in Irak? Wat u toen zei, heeft mij best geraakt. U zei een beetje hautain: de Kamer moet mij niet afleiden, ik ben bezig een crisis te handelen. Ik heb net dezelfde vraag gesteld als mevrouw Halsema. Ik kijk gewoon eens naar het eerste kwartaal. U bent vier weken met uw eigen coalitie, niet met de rest van de Kamer, bezig geweest om een mager, mager pakketje te maken. Het belangrijkste onderdeel daarvan kan misschien in oktober nog door mevrouw Jongerius worden bijgesteld. Zij wil het zelfs inzet maken van de gemeenteraadsverkiezingen. Ik hoor u dan niet. Ik heb u niet gehoord toen de kilometerheffing over de schutting werd gegooid. Weer een stuk weg uit uw prospectus. Deze week heb ik u ook niet gezien. U staat zo voor op de VOC-mentaliteit en de handelsgeest. Wij zien hier vandaag dat 85 toestellen een voor een niet gekocht worden, maar dat daarvoor de verplichtingen worden aangegaan. Bij het 84ste toestel krijgen wij, als het aan u ligt, nog steeds te horen dat wij terug kunnen. U hebt geen VOC-mentaliteit in het buitenland, u maakt waar wat zij van ons vinden: kijken, kijken en niet kopen.

Minister **Balkenende**: Voorzitter. Ik herken mij niet in dat beeld.

Ik ben de heer Rutte nog wel een antwoord schuldig op zijn vraag of wij mevrouw Jongerius om advies zouden vragen. Het antwoord daarop is dat wij dat niet

Balkenende

hebben gedaan en dat wij dat niet van plan zijn. Ik denk dat ik daarmee in zijn geest heb gehandeld, want ik heb hem geen motie zien indienen op dit punt.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): Voorzitter. De minister-president zegt letterlijk: het kabinet is eruit. Waaruit? In het regeerakkoord staat dat de besluitvorming in 2010 zal plaatsvinden, maar dat is doorgeschoven naar 2012. Hij is er helemaal niet uit, maar hij heeft wederom geen enkel besluit genomen.

Minister **Balkenende**: Dat is niet waar. Zo-even heeft de staatssecretaris aangegeven hoe hij van uit zijn verantwoordelijkheid aankijkt tegen de beslissing van de coalitie over het jaar 2012. Ik heb eigenlijk niets toe te voegen aan datgene wat hij heeft gezegd, maar het proces kan wel verder.

Mevrouw **Verdonk** (Verdonk): In het regeerakkoord staat gewoon: besluitvorming in 2010. U bent in 2012 geen premier meer. Dit kabinet zit dan niet meer. U zegt dat in 2012 de besluitvorming plaatsvindt. U neemt dus in deze kabinetsperiode geen besluit, wederom niet. Ik kan u één ding verzekeren: wat de burger van een kabinet verwacht, en zeker van een minister-president, is dat hij gewoon besluiten neemt. Voor de zoveelste keer is het u weer niet gelukt.

Mevrouw **Kant** (SP): In tegenstelling tot mevrouw Halsema vind ik helemaal niet dat de Partij van de Arbeid er te hard in is gegaan. Ik vond het volkomen terecht, maar zij komen er alleen wat slap uit. Dat is het probleem. Hoewel ik het niet eens ben met de uitkomst, wil ik de minister-president in plaats van kritiek geven een compliment maken, zoals ik gisteren deed aan de Partij van de Arbeid. Hij heeft het wederom voor elkaar dat hij door kan op dezelfde koers. De PvdA-fractie is terug in haar hok. Gefeliciteerd.

Minister **Balkenende**: Ik vind dat dit geen recht doet aan het debat, aan de argumenten die zijn gewisseld en aan de samenwerking binnen de coalitie.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: De stemmingen over de moties vinden plaats bij de eindstemming.

De vergadering wordt van 22.23 uur tot 22.53 uur geschorst.

Aan de orde zijn de **stemmingen over moties**, ingediend bij het debat over **het ontwerp Landelijk afvalbeheerplan 2009-2021**, te weten:

- de motie-Vietsch/Neppéus over flexibel toepassen van de regeling voor gescheiden plastic afval (30872, nr. 21);
- de motie-Vietsch c.s. over het stimuleren van de toepassing van recyclinggranulaat in beton (30872, nr. 22);
- de motie-Vietsch c.s. over het niet verbieden van Sint-Maartens-, paas- en kerstboomvuren (30872, nr. 23);
- de motie-Samsom c.s. over de minimumstandaard voor grof huishoudelijk afval (30872, nr. 24);
- de motie-Samsom c.s. over materiaalhergebruik van huishoudelijk afval (30872, nr. 25);

- de motie-Samsom c.s. over handhaving van de verbrandingsbelasting (30872, nr. 26);
- de motie-Samsom c.s. over uitgangspunten voor het Landelijk afvalbeheerplan 2 (30872, nr. 27);
- de motie-Poppe over het herschrijven van het Landelijk afvalbeheerplan (30872, nr. 28);
- de motie-Poppe over een moratorium op de huidige verbrandingscapaciteit (30872, nr. 29);
- de motie-Poppe c.s. over thermische verwerking van asbest (30872, nr. 30);
- de motie-Poppe/Vendrik over controle op afvalverwerkende bedrijven (30872, nr. 31);
- de motie-Poppe over producentenverantwoordelijkheid (30872, nr. 32);
- de motie-Poppe over het niet verruimen van de markt voor scheepsafval (30872, nr. 34);
- de motie-Wiegman-van Meppelen Scheppink c.s. over afschaffing van de inzamelvergoeding voor kleding voor goede doelen (30872, nr. 35);
- de motie-Wiegman-van Meppelen Scheppink c.s. over het sturen op CO₂-reductie bij het benutten van restwarmte (30872, nr. 36);
- de motie-Wiegman-van Meppelen Scheppink/Vendrik over indeling van de doelstellingen van het LAP2 (30872, nr. 37);
- de motie-Wiegman-van Meppelen Scheppink c.s. over drankkartons als afzonderlijke categorie verpakkingsafval (30872, nr. 38);
- de motie-Wiegman-van Meppelen Scheppink over overleg met gemeenten over de invulling van de producentverantwoordelijkheid (30872, nr. 39).

(Zie notaoverleg van 20 april 2009.)

De **voorzitter**: De motie-Samsom c.s. (30872, nr. 24) is in die zin gewijzigd dat zij thans luidt:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het huishoudelijk restafval een aanzienlijk deel bevat dat nagescheiden en hergebruikt kan worden (het zogenaamde "grof huishoudelijk restafval");

constaterende dat in het LAP2 de minimumstandaard voor ál het huishoudelijk restafval "verbranden" is;

overwegende dat met deze minimumstandaard kansen worden gemist om zo veel mogelijk van ons afval nuttig te gebruiken;

verzoekt de regering, het sectorplan 1 zodanig te wijzigen dat voor grof huishoudelijk restafval de volgende minimumstandaard geldt: "sorteren of anderszins bewerken en het vervolgens verwerken van de daarbij ontstane monostromen conform de daarvoor geldende minimumstandaarden",

en gaat over tot de orde van de dag.